TARİH Konuşuyor

CİLT : 7
SAYI : 46
KASIM 1967
125 KURUŞ

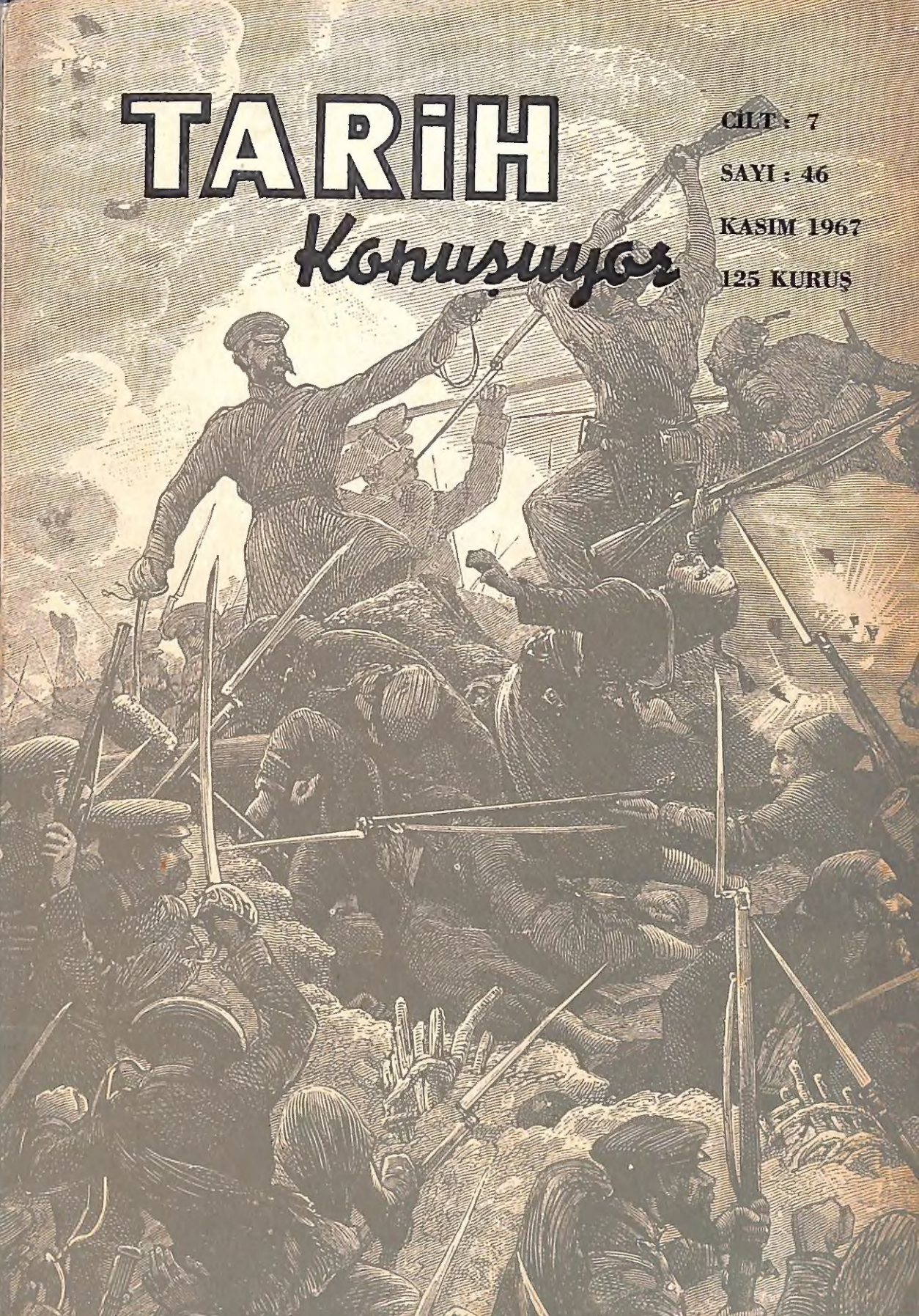

EN VERİMLİ KUYU

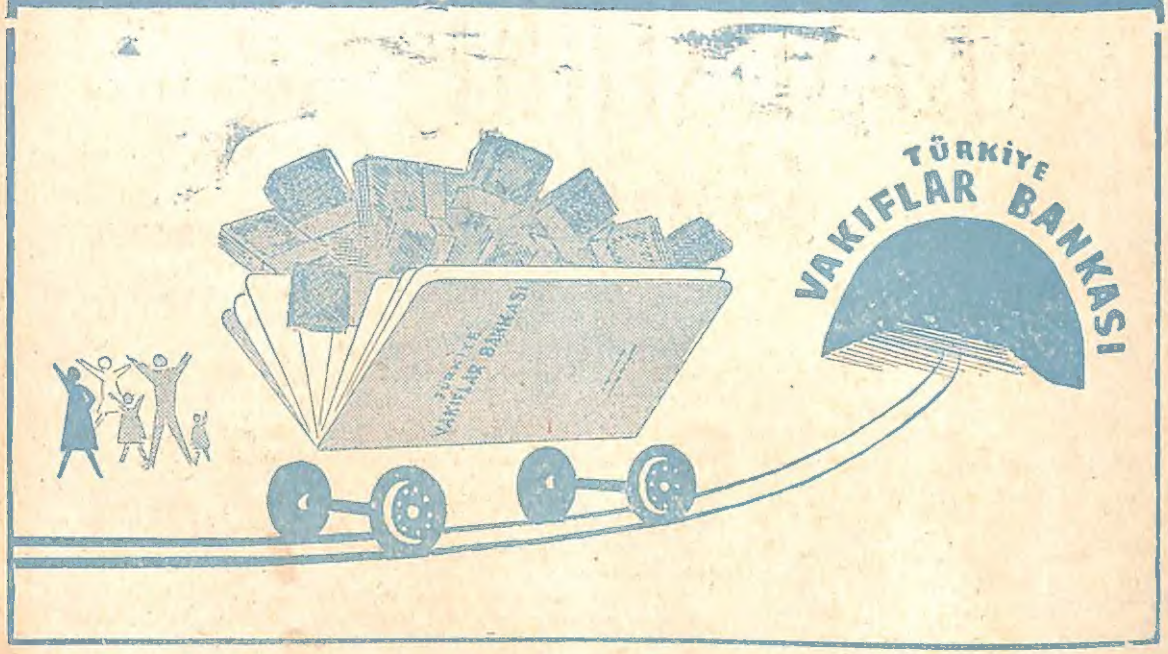

Tarih — 304

(Basın : 11490 — A — 20291)

PARANIZIN EMNİYETİ
APARTMAN DAİRELERİ
VE
PARA İKRAMİYELERİ

%6,5 kadar faiz

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

Tarih — 305

(Basın : 10645 - A - 20139)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 7 SAYI : 46 KASIM 1967 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Murabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

Ey hafızalar!.. Uyanın!

SON aylarda Türkiyemizde büyük hadiseler oluyor. Yeni nesillerin politikanın tecellisi sandığı olubbitenler içinde mazinin, hem de çok uzak olmıyan yakın geçmişin öylesine ibretleri var ki, bunları hatırlamadan günümüzü değerlendirmek, gafletlerimizin sınırını aşar, - eğer varsa ve kalmışsa.. - tarihden kopup gelen vicdanlarımızı yaralar!..

Son günlerde Arap Liderleri, Türk devlet ve milletinin dostluğunu istemektedirler. Kimdir bu Arablar ve onların Liderleri? Hepsinin aile kütüğüne bakınız: Sonradan, basit askerî ihtilâllerle gelmiş olanların dışında kalanlar, daha elli yıl evveline kadar OSMANLI idiler, ve Türkler, o koskoca imparatorluğun aslî unsuru olan biz Türkler, bu nâdân, kadir bilmez, hain ve vicdansız çöl aristokrasisinin uğruna aziz evlâtlarımızın mübarek kanını oluk gibi akıttık, kendi şehirlerimizi zavallı birer köy halinde kaderine terkederken onların beldelerine, yine Türk halkından topladığımız vergilerle devrin mamûrelerini armağan eden müesseseler onlara ikram edildi, asker olmadılar, vergi vermediler, uydurma şerâfet beratları'nın gölgesinde aylaklığın her tecellisine kavm-i necîb safsatasıyla eriştirilen bu südü bozuk sülâleler, Birinci Dünya Harbinin en buhranlı günlerinde, ordumuzu arkadan vurdular: Hem de mizâclarına çok uygun gelen kahbelikle!.. Daha geçen ay ülkemizde Türklüğe hâs misafirperverlikle ağırladığımız Ürdün Kralının maktul dedesinin elinde masum Türk zabitlerinin şehid kanını, hiç bir kimya maddesi yıkayamazdı. Dedesinin babası asî ve hain Şerif Hüseyin ise, dört yıl, dokuz cephede ateş hattında can vermiş Anadolu evlâtlarının yekûnundan fazlasını, casus Lavrens'in altınlarına değişmiş bir sefildir. Kudüs'ü alan İngiliz Mareşali Allenby, Mescid-i Aksa'ya İngiliz bayrağı dikmeden evvel, Türk yaralılarının bulunduğu hastahaneye koşup, bu bitkin kahramanları canavarca öldüren Hicazlı haydutları durdurduğunu anlatır. Ne elem, ne gafletli elemdir ki, Türkler, menfaat ve paranın satın almıyacağı hiç bir şey bulunmıyan bu topraklara asırlarca VATAN demişler ve bu uğurda ölmüşlerdir.

Şimdi, asıl hünerleri olan lâf ebeliğinin iflâsı karşısında, dinmek bilmez bir kinle arkadan vurdukları bu merd milletin âlicenablığından meded umuyorlar!..

★ ★ ★

Devlet, siyasetini yapsın. O, onun vazifesidir.

Fakat, ey Türk oğlu!.. Senin de tarihî hafızan olsun : Kin sana yakışmaz. Amma gafletin hudutlarını da evvelâ şuurunda çiz ve hislerinin üzerine bayrak yap.. Bundan sonra evlâtlarının kanı, ancak kendi öz topraklarının bekası için helâldir. Bak, senin Allaha bıraktığın adalet, nasıl heybetiyle tecelli ediyor!.. — K u t a y .

MAĞLÛBLAR BİR ARADA **Bolşevik ihtilâlinden sonra, Çarlığın iadesini istiyenler, Amiral Kolçak, General Denikin, General Wrangel, memleketlerinde silâhlı mücadeleye giriştiler. Ustalıkla hazırlanmış kızıl plânlar sonunda, savaş sahasında galipken, mücadeleyi kaybettiler ve vatanlarını terkettiler. Wrangel, beraberinde Çarlığın en tanınmış alleleri 23 Kasım 1920 de İstanbul'a geldi. Yukarıdaki klişe, ÜÇ ÇARCI'yı bir arada gösteriyor.**

47 yıl önce İstanbulda mülteci Beyaz Ruslar

Yazan : Cemal KUTAY

23 Kasım 1920 sabahı İstanbullular, Liманda yeni yabancı gemiler görmenin hayreti ile irkildiler : Mondros mütarekesinden sonra İstanbul sularında görmiye alıştıkları çeşitli bayraklar taşıyan ecnebî gemiler arasındakilerden başka olan bunların üzerinde, artık, kendi ülkesinde de dalgalanmıyan devrini tamamlamış ve maziye intikal etmiş bir bayrak vardı : **Rus çarlığının bayrağı!...**

İstanbul işgal altında idi ve gazetelerin üzerinde sıkı bir sansür vardı. Fakat, Rusyadaki Bolşevik ihtilâline karşı cephe almış olan İngilizler, gelenlerin, artık kendisi hayatta olmıyan ÇAR'ın, yerine kaçabilen dört Gran - Dük'ten birisini geçirerek devrik iktidarı iade için savaşan MENŞEVİK'leri destekledikleri için İstanbul Limanına gelen gemilerin macerasını Türkiye halkına, olduğundan başka göstermişlerdi: Aslında, Rusya'da Bolşevikler, Keresnky'nin sosyal - demokrat hükûmetini devirdikleri ve anî baskınlarla -ki **Lenin bunlara kümeslerdeki tavukların toplanması der... Kızıllar, Avrupanın birçok yerlerinde, bilhassa İkinci Dünya Harbinden sonra benzer teşebbüsleri yapmışlardır ve DEMİRPERDE böyle kurulmuştur. 1920 de Türk Millî Mücadelesine sızarak aynı hedefe varmak istemişler, fakat Mustafa Kemal'in o emsalsiz dehâsı ile lâyık oldukları tokadı yemişlerdi...**- Moskova'ya yerleştikleri zaman, uykudan

geç uyanan ÇARA BAĞLI KUMANDANLAR geniş ülkenin çeşitli yerlerinde ayaklanmışlardı. Amiral Kolçak, General Denikin, General Wrangel'in kumandasındaki ÇARCI olan kuvvetlere BEYAZ ORDU adı verilmişti: **Kızıl Ordu'ya** mukabil... Ogün bugün, bu isimler değişmemiştir: Ukrayna'lıların çoğunluğunu teşkil ettiği Wrangel ordularıyla, donanmanın bir kısmını elinde bulunduran amiral Kolçak, Ural - Volga bölgesini kotrolü altına almış olan Denikin kuvvetleri, Kurmaylarına kadar sokulmuş olan Kızıl'ların ustalıkla hazırladıkları ve içyüzü belli olduğu zaman dünyayı hayretler içinde bırakan gafletle yanlış istikametlere sevk edilmişler ve bütün ailesi ile çoktan öldürülmüş olan ÇAR İKİNCİ NİKOLA'nın kendisine verdiği randevu (!) ya yetişmek için esas kuvvetlerini üslerinden ayırıp buraların baskınla kızılların eline geçmesine sebep olarak malzemesini tamamen kaybeden Denikin, önündeki kızıl kuvvetleri ezerek kendisine başarı ile cep he birliği yürüyüşü yapan arkadaşı Wrangel'i tek başına bırakmış ve bastıran kışın çâresizliği içinde çete ve gerilla savaşçılarına girişen Bolşevikler, BEYAZ - ORDU'nun mukavemetini her tarafta kırarak onları kıyılara sürmüşlerdi. Wrangel, son olarak çâreyi Bukevina'yı aşıp Besarabyaya girmekte bulmuş, burada 1920 baharında hadiseler kendisine gülmüş, Romanyada iktidarı ele almış, fakat kendi ülkelerinde duruma tamamen hâkim olan Bolşevikler çar'cı generali rahat bırakmamışlar, bilhassa malzeme ve para yoksulluğu içinde kalan **Beyaz General'ler**, beraberlerine Çarlık Aristokrasisinin en tanınmış ailelerini de alarak, Köstenceden vapur kafileleriyle yola çıkmışlar, önce İstanbul'a uğramışlar, İngiliz işgal makamları tarafından kendilerine kısa ikamet vizesi verilmiş, fakat birçokları İstanbulda kalmayı başarmışlardı. Bu hâl o günlere yetişmiş olanların hatıralarında hâlâ unutulmamış vak'aların izlerini taşır.

"İSTANBULU İŞGAL EDEBİLİRLERDİ!..."

Mütareke günlerine ait hatıraları -malûm Türk düşmanlığına ait haksızlıkların süzülmesinden sonra... dikkatle okunmıya değer olan ünlü İngiliz asker-yazar'ı Harron A. Armostrong, Wrangel ordularının gelişini şöyle anlatır:

"— Bizim istihbaratımız, Rusyada Bolşeviklerin iktidarı fiilen ele aldıklarını gösteriyordu. Romanyada tutunamamış olan Wrangel kuvvetlerinin topluca bir yere gelmeleri halinde, beklenmedik sürprizler olması muhtemel idi. İstanbul makamlarının meselenin genişliğinden ve hatta tehlikesinden haberleri yoktu. Gazetelerde sansür olduğundan halkın bilebildiği mahdud idi. İstanbullularda daha çok, gelmekte olanlara karşı afakî bir tecessüs duygusu vardı ve hatta gelenleri merak ediyorlardı. Çünkü Bolşevikler, daha memleketlerinde duruma hâkim olmadan Türkiye ile alâkadar olmaya başlamışlar ve ihtilâllerinin neticesini, yutmak kararları malûm olan Osmanlı İmparatorluğunun bakiyyesi üzerinde tatbike girişmişlerdi. İlk Bolşevik ajanlarının Türkiyeye sokulduğu muhakkaktır. Ruslarla aralarında tarih boyu devam etmiş kanlı maceralar olmasına rağmen, saf Türkler Rusyada olan bitenin sadece dahilî rejim meselesi olduğunu, bu milletin amâl ve gayelerinin olduğu gibi yerinde kaldığını, belki bu istihaleden sonra daha kuvvetle karşılarına çıkacağını düşünmemişlerdi. Zaten Anadolu ile aralarındaki bağlar kopmuş ve Kemalistlerin eline geçmiş olan İç - Anadolu halkının başlıca meşgalesi, karşısına dikilmiş olan Yunan ordusu ile en nâmüsaid şerait içinde mücadele etmekti ve Bolşevikler Türklere lutfukâr, güler yüzlü siyaset takib ediyorlar, hatta onların çok ihtiyacı olan silâhları ve altın parayı vermiye kalkışıyorlardı. Bu silâhlar, İngiliz ve Fransızların Birinci Dünya Harbinde müttefikleri olan Çar ordusuna parasız dağıttıkları silâhlardı!

General Harrington'un yâveri dostum Kolonel Didis'ten yarı şaka, yarı ciddî şu cümleyi duydum:

"— Wrangel Ordusu İstanbul'u işgal edebilir... Bu şehirde, gelenleri durduracak askerî kuvvet yoktur. Meğer ki, Türklerle beraber işgal kuvvetleri elele vermiş olsun..."

Hatırıma, Rusların İstanbul'u ele geçirmek için asırlardır yaptıkları müca-

deleler geldi. 1878 de İstanbul kapılarına kadar gelmiş olan Rusları, yine, İngiliz donanması şehre girmekten alıkoymuştu. Bunu hatırladım ve dostuma söyledim. O, tarihe çok meraklı ve bilhassa yakın tarihi iyi bilen insandı. Güldü:

"— İstanbul'un en iyi bekçisi Türklerdir. Çünkü Türkler, muhakkak ki, hadiseler kendilerini tedirgin etmediği âna kadar en müsamahakâr milletlerden birisidirler. Böyle bir kilit noktası da, çok kıskanç velîler istemez... Şimdi göreceksiniz, İstanbullular gelenleri, câzibedâr seyyahlar gibi karşılayacaklardır. Siz, hangi Türkte, mesleği ve seviyesi ne olursa olsun, İstanbul'un ebediyen elinden çıkıp gideceğinin endişesini gördünüz?" dedi. Hakikaten, birkaç gün sonra Türkçe gazeteler, daha çok yabancı matbuattan iktibaslar yaparak Wrangel kuvvetleri hakkında meraklı izahat veriyor ve olub bitenlerin derin ve köklü safhaları üzerinde durmadan tecessüsü celbedecek kısma geniş yer ayırıyordu. Fakat General Harrington, İstanbul makamları kadar müsamahakâr olamamıştı. Şehrin asâyişi ve idaresi hemen hemen müttefik makamların elinde idi. İstanbul limanı serbest liman olduğu için her gün muhtelif yerlerden gelen dünyanın her bandırasını taşıyan gemiler, buraya Rus mültecileri çıkarıyordu. Hiç birisinin ne pasaportu, ne iskân vesikası yoktu. Karantine de vaz'edilmemişti. Zaten buna da imkân mevzuubahis olamazdı. Limandaki oteller, tıklım tıklım bu muhacirlerle dolmuştu. Çoğu güleryüzlü, hatta çoğu paralı ve değerli taşınacak eşyaya sahip olan mülteci Ruslar, mubalâğalı veya doğru, kendilerinin Çarlık devrinin en tanınmış aileleri mensubları olduklarını iddia ediyorlardı. İçlerinde, Grandük, Grandüşes, Kont, Kontes, Baron, Baronnes, Prens, Prenses o kadar çoktu ki!.. Kıyafetleri de dikkati çekiyordu. Daha evvel ve kısa zamanda gelmiş olanlara ilâveten, elinde silâhı da olan ve çetin harbler görmüş bir ordunun bakiyyesi vapurlar dolusu bir şehre çıkarsa vaziyet ne olurdu?"

"ANCAK SİVİLLER ÇIKABİLECEK!..."

"Bu düşüncenin hâkimiyeti altında General Harrington şu kat'î kararı aldı: Bahr-i Siyah (Karadeniz) Filosu Kumandanı Millen'e harb gemilerini Boğazın giriş ve çıkış istikametinde mevzilenmesini bildirdi ve telsizle, Wrangel'le temasa geçilmesini ve İstanbul limanında muayyen müddet kalıp, ihtiyaçlarını tamamladıktan sonra ayrılmalarının gerekli olduğunu tebliğ ettirdi. Bu kararını da, sadrazam olan Padişahın enistesi Damad Ferit Paşaya izah ve ona kabul ettirerek, Osmanlı hükûmetinin arzusu haline koydu. Dostum olan Sadrazamın oğlu Prens Sami ile o akşam beraberdik. Meseleyi babasından duymuştu. Bana anlattı. Fakat bu anlatışda adetâ sitem vardı. İstanbul'un zengin ve âvare sınıfı, tehlikenin kat'iyyen farkında değildiler. Wrangel kuvvetlerini taşıyan gemilerin limana gelmesinden evvel İstanbula yerleşmiş olan mülteci Ruslar, getirdikleri hayat anlayışı ve şahsiyetleri ile İstanbullu zadegânla çok çabuk anlaşmışlardı. Halkda olduğu gibi hükûmet erkânında da bir kayıtsızlık, sadece tecessüse istinad eden merak vardı, o kadar!."

Hadiseler, Armstrong'a hak verdirdi: İstanbul'un lövanten muhiti gelenlere, Rus kadınlığının şûhluğunu mecazî mana olarak anlatan ismi hemen benimsiyiverdi: Haraşo!

Gemilerden askerler değil, siviller çıkabileceklerdi: İstanbulda yerleşmek istiyenlerden çoğu zaten yıkılmış bir devlete ait üniformalarını bıraktılar, elde ettikleri acaib sivil elbiseleriyle rıhtıma doldular. Wrangel'in öteki kuvvetleri, dünyanın dört bir tarafına dağıldılar, fakat İstanbula yerleşmiş olanlar, Beyoğlunu fethettiler.

ÇARLIĞIN ARİSTOKRASİSİ YER DEĞİŞTİRİYORDU!..

Mubalâğalara rağmen, gelenler, hiç şüphesiz, Romanoflar sülâlesinin Ruslaştırdığı çeşidli ırk ve milliyetlerin en üst tabakası idi. Hepsinin asâlet unvanı vardı. Taşıdıkları unvan ve makamların şahıslarına getirdiği irsî yaşama düzeni içinde, herşeylerini kaybetmiş olmalarına rağmen, alâkayı kelimenin mutlak manasıyla temsil edebiliyorlardı. İstanbul işgal kuvvetleri mümessilleri, her işi yapmıya hazır ve hatta mecbur

olan bu mültecilerden istifadeye giriştiler. Onları istihbarat kadrolarına aldılar, içlerinde memleketlerine yerleşmelerinde fayda mülâhaza ettiklerini sehâbet ettiler, birçokları bu sayede İngiltere ve Fransaya giderek yerleşebildi. Fakat aradan kısa zaman geçince daha çok Fransayı tercih ettiler, burada teşkilâtlandılar, Fransa hükûmetinden yardım gördüler ve 1930 a kadar resmî hüviyetlerini devam ettirdiler.

İstanbul'un eğlence âlemi ise, HARAŞO'ların eline geçmişti: Beyoğlu, Peters burg Aristokrasisinin olduğu gibi, tam kadrosuyla yer değiştirdiği söylenebilirdi. Grandük'lerin, büyük Otellerin resepsiyonunda vazife almaları, Ramonoflar'ın harîmine kadar girmiş Knez'lik devrinden beri adı bilinen bir ailenin genç ve güzel kızının bu otellerden birinde hizmet etmesi, muhteşem hayatları için öğrendikleri müziği geçim vasıtası yapıp, Beyoğlunun yan sokaklarında, Rus tertibi açılmış Tavernâ'lardan gelen Balalayka sesleri ile işgal altındaki İstanbul, kendi sînesinde barındırdığı halkın fatalist ve nemelâzımcıları için avunma yolu bulmuştu Kanlı vak'alar da olmadı değil... Nice aile ocakları söndü, İstanbul'un kabadayıları buralara da el attılar, işgal, polisinin başı derde girdi, öyleki, kısa zaman sonra Rus mültecilerinin içkili yerler açması hakkı daraltıldı. Fakat onlar, kendi mevzularında öyle mâhir, usta ve yerleri doldurulmaz idi ki, mülteci olarak geldikleri aslında işgal altındaki şehirde eğlence hayatına hâkim oldular.

Ve, İstanbul'dan öteki büyük Türk şehirlerine gitmek istediler. Hatta Ankaraya...

M. M. GRUBUNA KAT'İ EMİR

Fakat Ankaranın o günkü havası böyle bir denemeye asla müsaid değildi. İstanbulda olup bitenleri tam bir milliyetçi ve aşırı hassasiyetle ele alan Ankara, ancak İnebolu üzerinden VİZE verilerek gelenleri sevkeden gizli M.M. Grubuna şu kesin emri verdi: **Hiçbir sebep ve şekilde, bir Rus mültecisinin Anadolu topraklarına çıkmasına imkân vermeyiniz!**

Bu kesin emrin terkibinde, o günkü

HARAŞO'lar, İstanbul erkeklerini, aşırı MODACI yapmışlardı ve bu mizah gazetelerinin mevzuu olmuştu. Yukarıdaki karikatür LEYLAK adlı mizah dergisinde çıkmıştır. Lejandı da şu: "— Rus dilberlerinin erkek kıyafetlerimizdeki garabeti birbirlerini de hem hayrette bırakıyor, hem güldürüyor!.."

Ankara - Moskova siyasetinin de elbette tesiri vardı. 1920 sonları, bu siyasetin en bâriz tecelliler içinde olduğu devirdi. Wrangel'cilerin İstanbuldaki durumları, Lenin ve arkadaşlarını telâşa düşürmüştü. Bunlar, ergeç, Türk - Rus sınırı olabilecek bir bölgede yerleşirlerse, kaynıyan ülkeden elbette yardım görürlerdi. Nitekim daha sonraki hadiseler bu gerçeği ispat etti: Çünkü Polonyaya yerleşen ve Mareşal Simigly - Ridz'in himayesine mazhar olan Wrangel orduları bekayası, Lehlilerle aynı safta, Kızıllara karşı başarılı savaşlar da yaptılar.

23 Kasım 1920 de topluca gelen, ondan evvel ve sonra da gelişleri devam eden Çarlık Rusyasının başlıca ailelerinden ise İstanbul'da hatıra olarak, varlıklarını kaybetmiş bir dinastinin izleri kaldı. Büyük kısım, Sakaryadan sonra İstanbulu terketti. Bugün hâlâ bakiyyelerine rastlanır. O günlere erişmiş olan lar için de HARAŞO tâbiri, içyüzü onlar vasıtasıyla öğrenilmiş zevk hayatının üç heceli hatırasıdır...

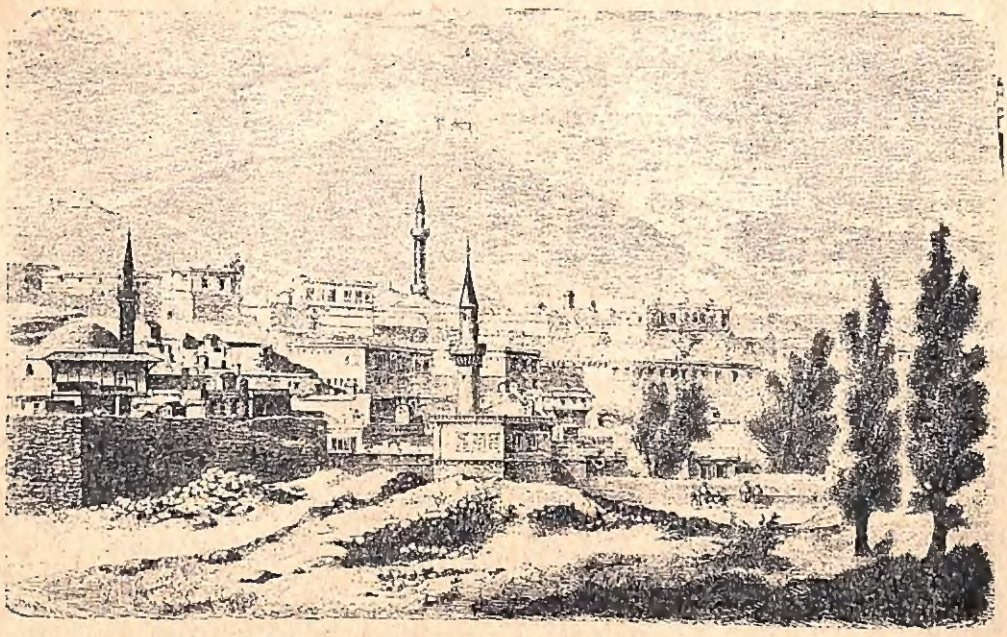

1877 Osmanlı - Rus Harbi sırasında Erzurum'dan bir görünüş.

90 ncı yıldönümünde

ERZURUM'UN ŞANLI MÜDAFAASI

Yazan : ZİYA NURİ

Ondokuzuncu Yüzyılın son çeyreği, Osmanlı İmparatorluğunun gerek siyasî, gerekse askerî yönden büyük sarsıntılar geçirdiği bir devredir. Sultan Mahmud'un başlamış olduğu "batılılaşma" hareketi, Abdülmecit tarafından da uygulanmış ve saltanat sırası Sultan Abdülâzize gelmişti. İşte, Osmanlı tarihinin son ve büyük kargaşalığı bu çağda başlamıştı.

Gerçi, Osmanlı - Türk tarihinde birçok karışık vak'alar olmuştu. Padişahlar tahttan indirilmiş, kimi boğulmuş, kimi Kur'an okurken kılıçla şehit edilmişti. Fakat o güne kadar taht üzerinde, üç aylık kısa bir süre içinde üç padişah değişikliği olmamıştı.

Saltanatın genç idarecileri, ülke için yeterli ve değerli bir padişah aramaktaydı. Bu düşünceyledir ki, 15 yıl süren bir saltanat devresinden sonra Sultan Abdülâzizi tahttan indirdiler (30 Mayıs 1876). Yerine, Sultan Beşinci Murat geçti. Ne var ki, kendisinden çok şey beklenen Beşinci Murat, bu makamda ancak üç ay kalabildi. O'nun alın yazısı da, amcasınınki gibi, "hal" ile bitti ve yerine Sultan İkinci Abdülhamit tahta geçti. Bu üç saltanat değişikliği yüz gün içinde olmuş ve zaten sallanmakta olan büyük Osmanlı İmparatorluğu, temelinden sarsılmıştır.

Doğudaki komşumuz Rusya ile olan münasebetlerimiz, hiç bir vakit dostane olmamıştı. Orta Çağın Rusyası, kesif bir karanlık ve derin bir taassup içinde yaşamaktaydı. Ülke halkı, "asilzadeler" ve "serf" ler diye iki büyük kısma ayrılıyordu. Ayrıca papas ve asker diye iki ayrı sınıf daha vardı. Fakat bu son iki sınıf, devletin ekonomik bünyesinde etki yapamayacak durumdaydı. Asıl sürtüşme, asilzadelerle serfler arasında geçiyordu. Büyük toprak sahipleri, asilzadelerdi. Serflere gelince, bunlar, hiç bir hakka sahip bulun-

mayan, yaşadıkları topraklar üstünde, ağaç, ekin, davar misali çiftliklerle birlikte alınıp satılan, kazançlarının tamamını, bağlı bulundukları asilzadelere veren kölelerdi.

Deli Petro, isminin delâlet ettiği gibi, gerçekten deli değil, aksine çok akıllı bir kişiydi. Çarlık Rusyası hesabına yaptığı devrimler, değiştirdiği sosyal kaideler, bilim ve san'at yolunda kaydettiği ilerlemelerle, Rusyayı içinde bulunduğu karanlık çukurdan çekip çıkarmış, Kuzey komşularımız hesabına çok parlak, fakat bizim için çok tehlikeli bir çığır açmıştı. Hayatında uygulamak istediği birçok siyasî ve askerî düşünceleri vardı. Bunların bir kısmını yerine getirmiş, bir kısmını da öldükten sonra Rus milletine bir vasiyetnâme ile tevdi etmişti. Bunların arasında, Osmanlı İmparatorluğunun ortadan kaldırılması, İstanbul'un ve Boğazların Rus hâkimiyeti altına alınması, Türklerin Avrupadan sürülmesi gibi maddeler de vardı. Yıllar geçtikçe, Rusların, gerek Çarlık Rusyasının, gerekse Komünist Rusyanın bu vasiyetleri yerine getirmekteki dikkat ve sadakati görülmüştür.

1877 HARBİ

Osmanlı Türkiyesinin içinde bulunduğu buhrandan faydalanmak istiyen Ruslar, sudan bir bahane ile, harp ilân ettiler ve müttefikleri olan Roma'ya Prensliği ile hudutlarımızdan içeri girdiler. Düşman kuvvetleri iki koldan taarruz ediyorlardı :

1 — Osmanlı Avrupası, Tuna nehrinin tabii hududu olan kuzey - batı dar - ül harekâtı.

2 — Doğu sınırlarımız, Kafkas dağlarının batısına, Karadenizin güneyine ve Türk - İran - Rus sınırlarının üçgen teşkil ettiği yaylalar bölgesi.

Biz, bu yazımıza Doğu harekâtının bir noktasını teşkil eden Erzurum savunmasını ve bu müdafaa içinde bir DESTAN GİBİ temayüz eden AZİZİYE TABYASI'nın kahramanca direnmesini konu olarak ele alacağız :

1877 ilkbaharında, doğu sınırlarımıza taarruz eden Rus kuvvetleri, ilk muharebeleri Beyazıt - Ardahan - Kars bölgelerinde vermişti. Türk kuvvetlerine Müşir (Mareşal) Gazi Ahmet Muhtar Paşa kumanda ediyordu. Ahmet Muhtar Paşa, daha önce Yemen isyanlarını büyük bir maharet ve cesaretle bastırmış, savaş alanlarında büyük ün sağlamış ve genç yaşında general olmuş bir askerdi. Ruslar, topraklarımızda kendileri için yardımcı kuvvetler de bulmuşlardı. Bunlar, "Osmanlı" adı altında yaşayan, fakat devletin her zaif anında onu içinden yıkmağa çalışan ERMENİ'lerdi. Filhakika, Osmanlı uyruğundan olan yerli Ermeniler, Türk kuvvetlerini durmaksızın sabote ediyor, ordumuzu arkadan vuruyordu. Ayrıca Rus ordusunda üniforma giymiş Ermeniler de vardı. Sahra harekâtı (açıkta yapılan savaşlar) altı ay kadar sürdü. Nihayet muharebeler Kale harekâtına (müstahkem mevkilere çekilip savunma savaşına) döndü. Ahmet Muhtar Paşa, beraberindeki birliklerle Kars Kalesine kapandı. Doğubeyazıt ve Ardahan düşmüştü.

Harbin ağırlık merkezi Kars Kalesine dönünce, taraflar arasında amansız ve çetin savaşlar başladı. Osmanlı - Türk kuvvetleri kahramanca savaşıyor, her karış toprağı kanlarıyla sulamadıkça geri çekilmiyordu. Ne var ki, Kars Kalesinin Rus hareket üssüne yakınlığı, kaledeki insan sayısına göre erzak ve cephanenin azlığı, genç kumandan (o zaman 38 yaşındaydı) Ahmet Muhtar Paşayı yeni bir karara sevketti :

Karsı, genç ve cesur kumandanlardan birine emanet edecek, kendisi Erzurum Kalesine çekilerek kat'î savaşı burada verecekti.

Ruslar ise, başka bir plânın peşindeydiler :

1828 muharebesinde olduğu gibi, hızlı bir hareketle Kars ve Erzurum kalelerini düşürdükten sonra, Erzincan istikametine atılacaklar ve Osmanlı "kuvay-ı külliye" sini mahvedeceklerdi. Bu yüzden, doğu yaylalarının korkunç kışını hice sayarak o günlerin YILDIRIM HARBİ'ni gerçekleştirmek istiyorlardı. Düşman kuvvetlerine Rus Generali Loris Melikof kumanda etmekteydi.

Ahmet Muhtar Paşa, verdiği kararı derhal tatbik etti. Kumandanlarından Hüseyin Hilmi Paşayı Kars Kalesine muhafız tayin ederek, gecenin karanlığında Kars'ı boşalttı. Beraberinde gö-

türdüğü kuvvetler, dokuz tabur piyade, iki batarya top, bir de ordu karargâhını teşkil eden üç bölük süvariden ibaretti.

Ruslar, Ordu Kumandanının çekildiğini anlayınca, Kars Kalesi etrafında ufak bir gözcü kuvveti bırakarak Ahmet Muhtar Paşanın peşine düştüler.

YOL SAVAŞLARI

General Melikof, 4 - 5 kasım gecesi, Osmanlı kuvvetleriyle temasa geçti. Gazi Ahmet Muhtar Paşanın kuvvetleri, bu esnada, Nebi Çayırı denilen düzlüğe varmıştı. Ordunun ardcıları, Kazak süvarilerinin gelmekte olduğunu haber verince, asker yorgunluğa ve uykusuzluğa bakmadan Nebi Çayırını tahkim etmeğe başladı. Gelişigüzel siperler kazıldı ve Hasankale - Kurucak hattına kadar ilerlemiş olan düşman kuvvetlerini karşılamağa hazırlandı. Eldeki iki bataryalık topçu kuvveti ise, Deveboynu ve Palandöken yamaçlarına mevzilenmişti.

5 kasım sabahı, Ruslar üstün kuvvetlerle saldırıya geçti. Elimizde - Yukarda arzettiğimiz veçhile - ancak dokuz taburluk bir kuvvet vardı (Takriben on bin kişi). Rus kuvvetleri ise yirmi beş bin kadardı. Düşmanın muntazam ordusuna ayrıca Ermeni çeteleri de eşlik etmekteydi.

O gün, amansız savaşlarla geçti. Düşmanın çok üstün kuvvetlerle yaptığı hücumların hemen hepsi, büyük zayiat verdirerek geri püskürtülmüştü. Ordu Kumandanı, kuvvetlerini geri çekmeği düşünüyor, fakat Rus süvarilerinin takibinden çekiniyordu. Karanlık bastırınca, üç günlük yol yorgunu ve 12 saatlik bir muharebenin zebunu olan kuvvetlerimiz, Topalak - Ağzıaçık bölgesine çekildi. Tanrıya şükürler olsun, bu çekilişi General Melikof haber alamamış, üstümüze Kazak süvarilerini göndermemişti. Aksi halde Erzurum savunmasını hazırlayacak olan Osmanlı kuvvetlerinin hali pek yaman olurdu.

5 - 6 kasım gecesini Topalak - Ağzıaçık hattında geçiren kuvvetlerimiz, büyük bir müjdenin sevinci içinde sabahı ettiler :

Erzurum'dan ordumuza yardım için yola çıkan 700 atlı, Paşanın karargâhına gelmiş ve Ordu Kumandanından vazife istemişti. Ahmet Muhtar Paşa, bu kuvvetlere, Erzurum'a çekilecek olan aslî kuvvetlerin ardcılığı görevini verdi. Zira, çekilmekte olan bir ordunun ard emniyetini sağlamak en mühim şeydi. Hele de hareket kuvveti üstün olan Kazak Süvarilerinin saldırısından kurtulmak oldukça zordu. Bu güç, fakat şerefli vazifeyi, Erzurum'dan gelen yediyüz kişilik gönüllü süvari müfrezesi üzerine aldı ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa kuvvetleri, hemen hiç zayiat vermeden, Erzurum'a çekildi. Yiğit Dadaşlar, Yiğit Mehmetçiklerin geri emniyetini başarıyla sağlamıştı.

ERZURUM MÜDAFAASI

Erzurum Şehri, binlerce yıllık tarihin Kafkas ve İran tarafına açılan Anadolu kapısıdır. Bu kapı, şimdiye kadar sayılamayacak kadar istilâ ordusunun gelip geçtiğini görmüştür. Hele Asyadan gelen kervanlar bu yoldan onbinlerce defa gelip geçmiştir.

Erzurum'un müdafaasını sağlayacak olan istihkâmlar yaklaşık olarak 22.000 metre çapındadır. (Ahmet Muhtar Paşanın yazdığına göre 30.000 arşınlık bir bölge.) Bu kadar geniş bir çevreyi savunmak için en azından 40.000 kişiye ihtiyaç vardı. Oysa ki, 7 kasım 1877 akşamı Ordu Kumandanına verilen raporlara göre, eldeki kuvvet 16.000 kişiden ibaretti.

Melikof'un kuvvetleri geceyi Uzunahmet - Lalei hattında geçirdi, ertesi günü Vank suyunu geçerek Erzurum'u kuşattı.

Savunmanın ayrıntısına geçmeden önce, Erzurum'u koruyan tabyaları gözden geçirelim :

Şehrin çevresini kuşatan tabyalar, 1854 Sivastopol muharebesindeki savunmalardan da faydalanarak 1872 yılında yapılmış, o günlerin harp tekniğine göre mükemmel istihkâmlardan meydana geliyordu. Büyüklü küçüklü birçok "Blok - Havz" lardan başka en ünlü olanları şunlardı :

Şehrin en doğusunda AZİZİYE TABYASI, bunun sağında ve solunda Kiremitli ve Mecidiye tabyaları. Bu üç tabya, doğuya karşı bir üçgen teşkil etmekteydi. Bu üçgenin doğu ve batı yönlerini emniyet altına alan Sütnişan ve Ahali Tabyaları. Bu son tabya, Erzurum halkı

tarafından yapılmış olduğu için adına AHALİ Tabyası denmişti. Öteki tabyalar, batıya doğru küçüle küçüle birer Blok - Havz halini alıyor ve şehri bir kuşak gibi kuşatıyordu. Asıl muharebe şu üç tabyada verilecekti :

AZİZİYE, Mecidiye ve Kiremitlik tabyaları... Savunma plânı şöyle tesbit edilmişti :

Kiremitlik Tabyasında Kurt İsmail Paşa, Beraberinde beş tabur piyade, iki sahra topu, ayrıca kale topları.

AZİZİYE TABYASI : Kaymakam (yarbay) Bahri Bey. Emrinde dört tabur piyade, dört sahra topu, ayrıca kale topları.

Mecidiye Tabyası : Hasan Tahsin Paşa Kumandasında dört tabur piyade, dört sahra topu, ayrıca kale topları. (Hasan Tahsin Paşa, bunlardan başka Sütnişan Tabyasının kumandasını da eline almıştı.)

Kuvvetlerin dağılış ve konuş şeklini anlatırken kale toplarının sayısını vermedik. Bu hususta sıhhatli bir bilgimiz olmadığı gibi, bu toplar çakılı vaziyette olduğu için savaşta oynayacağı rol, hiç denecek kadar azdır. Zira bunlar nişan alma kabiliyetinden mahrum olup, hedef önüne geldiği zaman ateş edecek, diğer hallerde muattal kalacak niteliktedir.

NAMUS GÜNÜ, ÂR GÜNÜ

Vank suyunu geçen düşman kuvvetlerinin ilk teşebbüsü, kaledekilere teslim teklif etmek oldu. General Melikof, savunmanın imkânsız olduğunu, beyhude yere kan dökmektense, kalenin teslim edilmesini teklif etti. Buna karşı Gazi Ahmet Muhtar Paşanın cevabı çok kısa oldu :

"— HAYIR!"

Ve düşman 7 - 8 kasım gecesi, bütün kuvvetlerile AZİZİYE TABYA'mızın üzerine yüklendi. Genç Kurmay Kaymakam (Yarbay) Bahri Bey, bu hücumu püskürttü.

Bundan sonra Rus kuvvetleri, sıra dalgalar gibi birbiri üstüne Aziziye Tabyasının üstüne atılıyor ve her defasında bozularak geri çekiliyordu. Muharebe iki gün iki gece aralıksız devam etti. Şehit düşen askerlerimizin yerini, kadınlı erkekli Erzurum halkı dolduruyordu. Baltasını, nacağını, satırını, hatta

Kars'tan umumi bir görünüş.

sopasını kapan kahraman Erzurumlular, ateş hattında arslanlar gibi döğüşüyordu. Bu arada, gözyaşartıcı hadiseler de cereyan ediyordu. Bir Savaşçı şöyle haykırdı :

"— Dövüş erler içindir, avratlar evine dönsün."

Bu sese, ince bir kadın sesi karşılık verdi :

"— İşine bak, işine! Gün, er-avrat günü değil, âr-gayret günüdür."

O günlerden zamanımıza kadar gelen Nene Hatun (Doğumu : 1855, ölümü : 1956) savaşı şöyle anlatıyor :

"— Yeni doğmuş bir bebeğim vardı. Kocam baltayı alıp savaşa gitmişti. Ben de satırı kaparak bebeğimi Allaha ısmarladım ve Aziziye Tabyasına seğirttim."

★ ★ ★

9 kasım 1877 günü yenilgiyi kabul eden Rus kuvvetleri geri çekildi. Vank Deresine kadar takip olundu. Savaş alanında bıraktığı ölü sayısı 3300 dü. Bizim şehitlerimiz ise, 950 kişiydi.

Osmanlı devletinin köklü aileleri

Candaroğulları, Türbeleri ve Vakfiyeleri

Yazan : İbrahim Hakkı KONYALI

Anadolu'da Candar köyünde doğan Kara Hayreddin Paşa ve onun sülâlesi, Osmanlı Devletinin kuruluşunda, kundaklanıp serpilmesinde ve yayılmasında aslan payı bulunan bir ailedir. Bu aileden yetişen büyükler, güzel İznik'i kendilerine ahiret kapısı olarak seçmişlerdir. Bu yazımda sizlere, birisi hiç bilinmiyen, dördü şimdiye kadar yayımlanmıyan, birisi de az tanınan altı vakfiyesi ile, bu büyük ailenin seçkin büyüklerinin türbelerinin tüyler ürperten korkunç durumlarını açıklıyarak ilgililerin dikkatini çekeceğim.

Candar Oğullarının bütün vakfiyeleri, vakıf, tedavül kayıtları, kopuksuz aile şeceresi ve vakıf dosyaları bu yazımı yazarken önümde bulunuyor. Bu eşsiz yadigârların her birisi zümrütle tartılacak kadar kıymetlidirler. Candar Oğullarının geniş sınırlı Osmanlı İmparatorluğunun bir çok yerlerinde vakfettikleri camiler, mescitler, imaretler, türbeler, medreseler ve başka içtimai yardım müesseseleri vardır. Vakfiyelerin bazılarını bana bu ailenin asîl ve neçip mütevellisi İznikli avukat Memduh Candarlıoğlu verdi. Kendilerine burada açıkça teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Tanıtacağım vakfiyelerden birisi Candarlı Hayreddin Paşanın oğlu Ali Paşanın H. 830, (M. 1426) tarihli vakfiyesidir. Paşa Siroz'daki bir zaviyeye burada yaptırdığı birer dükkânlı iki kervansaray, çarşısındaki yetmiş altı dükkânı ile yedi odayı bütün hakları ve gelirlerile vakfetmiştir.

Bu zaviyenin yeri ve adı şimdiye kadar bilinmiyordu. Zaviyeyi Tokatlı Şeyh Hızır zade Mevlânâ Bahaeddin yaptırmış ve iki köyü gelir olarak vakfetmiştir. Vakfiye, H. 792 (M. 1389) yılı cumadelûlâsının onaltıncı salı günü Siroz Kadısı Şaban oğlu Ahmet tarafından tanzim ve tertip edilmiştir.

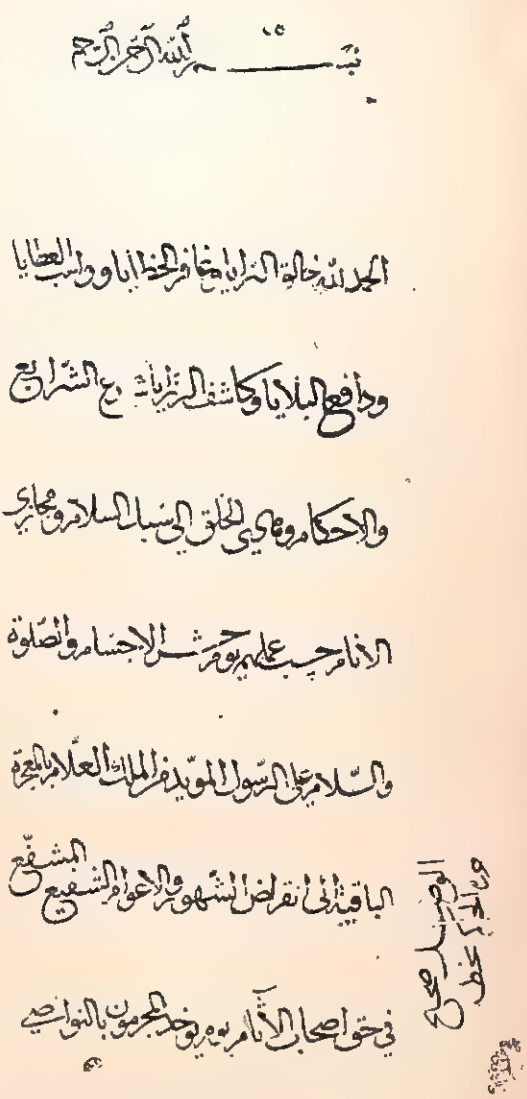

Candar Oğullarının vakfiyelerinden birinin baş tarafı.

Sonradan paşa olan Mevlânâ Bahaeddin, vafkiyesinde, vakfettiği iki köyü kendisine Yıldırım Beyazıd'ın mülk olarak verdiğini açıklıyor. İşte Ali Paşa Siroz'un dışında kiremit kârhanelerinin yanında bulunan zaviyeye vakıflar yaptırmış, Bahaeddin Paşanın 1,45 metre uzunluğunda ve 1,14 metre enindeki kırk iki satırlık vakfiyesi de bu ailenin elinde bize kadar gelmiştir.

Son senelerde Candaroğlu ailesi mütevellisi ile, Vakıflar Genel Müdürlüğü arasındaki bir ihtilâfta mütevelli, önce Vakıflar Genel Md. ne sonra da Danıştaya müracaat etmiş, her iki müessese de yapılan vakıflara **"bu sizin değildir"** diye cevap vermişlerdir. Biz bu meseleyi burada ilim âlemine sunarken, büyük bir hatayı da düzeltmiş oluyoruz: Bu vakfiye şimdiye kadar bilinmemiş, sureti hiç bir yerde geçmemiş, Osmanlı İmparatorluğunun ilk fütühat devirlerinde yapılmış çok kıymetli bir tarih yadigârıdır.

Candaroğlu Halil Paşanın oğlu Ali Paşanın İstanbul'da Bayezid Medresesinde kurulan kütüphanesinde orijinal bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiyeyi Ali Paşanın kardeşi Bursa hakimi Mevlânâ İbrahim (sonradan Paşa) tanzim ve devrinin Kadıaskeri Ebu Yezid zade Ramazan Efendi tasdik etmiştir. Ali Paşa bu vakfiyesinde Bursada yaptırdığı bir zaviyeye hizmet etmeleri için üç Hıristiyan kölesini de vakfediyor. Bu kölelerin oğulları, kızları ve karıları arasında Gelince, Yörük, Karaca, Gür gibi Türk adlarını taşıyanlar da vardır.

Burada tanıtacağım üçüncü vakfiye, Hayreddin Paşanın oğlu İbrahim Paşanın H. 825 (M. 1421) tarihli vakfiyesidir. İbrahim Paşa bu vakfiyesile İznik'te yaptırdığı imaretini vakfetmiştir. Bugün bu imarette yalnız bazı döküntüler ve arsa kalmıştır. Paşa imaretinin kıyamete kadar yaşaması için Bursa'da Hamam ve yedi köy vakfetmiştir. Vakfiyeyi Geyve Akhisarı (şimdiki Pamukova) kadısı Mevlânâ Süleyman tanzim etmiştir.

Dördüncü vakfiye, Candarlı zade İbrahim Paşanın oğlu Mahmut Çelebi'nindir. Mahmut Çelebi, İznik kadısı Mevlânâ Mehmed'in tanzim ettiği, sonra da Ebussuud Efendinin tasdik ettiği H. 850 (M. 1446) tarihli bu vakfiyesile İznikte yaptırdığı bir cami ile imaretini vakfetmiştir. Bu cami, devrinin bir mimarî şaheseridir. İmaretinin yalnız arsası kalmıştır. Mütevellisi camii tamir ettirmiştir.

"ÇANDAR" DEĞİL "CANDAR"

Mahmut Çelebi vakfiyesinde cami ve imareti için dokuz köy ile bir çok çiftlik vakfetmiştir. Bu arada, vakfedilen köyler arasında Mahmut Çelebi'nin dedesi Hayreddin Paşanın doğduğu Candar köyü de vardır. Bu köy vakfiyede şöyle geçer : **"Rum vilâyetinde (Anadolu) şer'î irs yoluyla mülkü olan Candar adlı köy..."**

Bu vakfiye, Hayreddin Paşanın doğup büyüdüğü köyün adının **"Çandar"** değil, **"Candar"** olduğunu göstermektedir. Selçuklu teşkilâtında mühim bir memuriyet olan ve "muhafız" anlamına gelen "Candar" adını "Çandar" yazmak yanlıştır.

Beşinci vakfiye, H. 833 (M. 1429) tarihli ve Türkçedir. Bu vakfiye ile Candarlı zade İbrahim Paşanın karısı ve Şeyh Edebali'nin kızı İsfehanşah Hatun Kudüs'te yaptırdığı bir medreseyi vakfetmiştir. Vakfiyede bu hayırsever hatun şöyle geçer : **"Isfahanşah Hanım,**

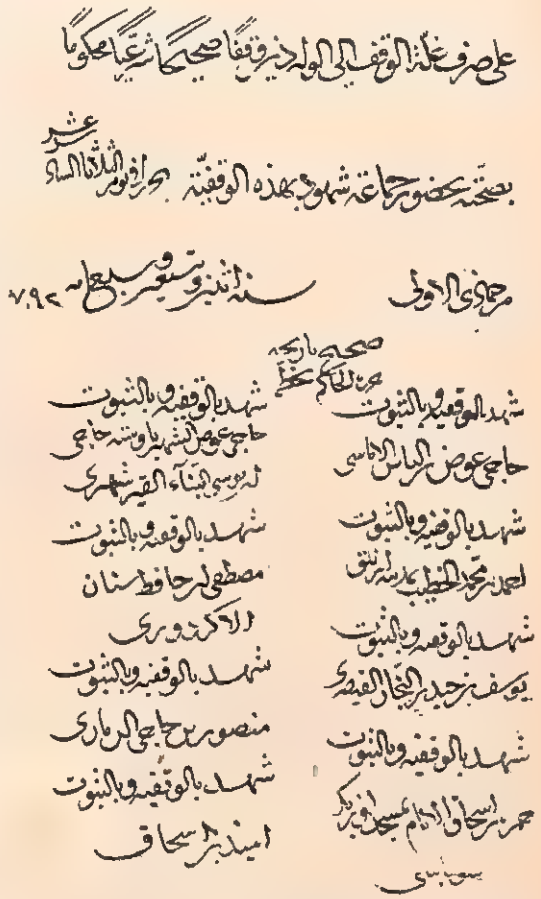

Candar Oğullarının vakfiyelerinden birinin son kısmı ve altında bulunan imzalar.

namı diğer Hatun bint Edebali".

Isfahanşah Hanımın bu vakfiyesi, kocası İbrahim Paşanın vakfiyesinden sekiz sene sonra tanzim edilmiştir. Vakfiyeyi İznik Kadısı Halil tertip etmiştir. Daha sonra **"Hanım Hatun"** diye meşhur olan bu kadın, medresesinin kıyamete kadar yaşaması için bir çok köy ve çiftlik vakfetmiştir. Isfahanşah'ın koyduğu şartlara göre sağ oldukça vakfın mütevellisi kendisi, öldükten sonra da İbrahim Paşanın oğlu Mahmut Çelebi olacaktır.

Bütün vakfiyelerde vakıf şartlarını değiştirenler hakkında ilenmeler vardır : **"Herkim sultan, melik, vezir, kadı, hakim, müftü vakıf şartlarını değiştirir veya ihmal ederse bütün insanların, meleklerin ve lâ'net edenlerin lâ'netleri onun üzerine olsun"** denilmektedir.

İznik'te Hayreddin Paşa adına yaptırılan muhteşem cami ile türbesi, mütevellisi tarafından esaslı bir surette tamir ettirilmiş ise de, H. 834 (M. 1430) senesinde ölen İbrahim Paşanın oğlu Halil Yusuf'un ve Hayreddin Paşanın oğlu İbrahim Paşanın türbeleri yürekler acısıdır. Halil Paşanın türbesinde on bir sanduka vardır. İkisi, yazıları ve nakışları itibarile ilk Osmanlı devrinin hat ve taşçılık işi bakımından eşsiz bulunan bu sandukalar çatlamış, pırlanta değerindeki taşlar parçalanmış, şuraya buraya atılmıştır. Bu tarih yadigârları yok olmamak için himmet beklemektedir.

Küveyt'te her gün yüzlerce lüks Amerikan arabasının vızır vızır işlediği modern asfalt caddelerden biri.

Petrol Sayesinde

KIZGIN ÇÖLLERDEN MASAL ŞEHİRLERİ FIŞKIRDI

Ortadoğu'da petrol istihsal rekorları her gün kırılır, Arap ülkeleri hükümdarları ile emir ve şeyhlerinin gelirleri durmadan artarken, ortaya yeni ve çetrefil meseleler çıkmakta ve kolay kolay halledilemiyeceğe benzemektedir. Petrolden yoksun bölgeler petrol çıkaran ülkelere hasetle bakarken, meselâ Mısır, bütün Arap ülkelerinin birleştirilmesi, petrolün devletleştirilmesi, gelirinin de bütün Arap milletleri arasında paylaşılması tezini savunmaktadır. Aşağıdaki yazı, J. BENOİST - MECHIN'in incelemesinin ikinci ve son kısmıdır.

1945 ile 1958 arasında Hür dünya istihsali toplamında Yakındoğu'nun payı % 7,5 tan % 25,4 e çıktı. Bu nisbet gün geçtikçe boyuna artmaktadır. O zaman herkesin aklına şöyle bir soru geldi : "Sakın günün birinde Arabistan petrolleri kurumasın?" Ama hayır. Bulunan yeni petrol yataklarının hacmi, işletilmekte olanlardan daha fazlaydı. Bir uzman şöyle demişti :

"— Petrol yataklarını hep bu tempo ile işletmeğe devam edersek daha en

azından bize yüz elli yıl yetecek kadar petrolümüz var."

Savaş sonrasının hızlı temposuna uymak için "California Arabian Standard Oil Co." büyümek zorunda kaldı. 1946 da dört büyük Amerikan petrol şirketi birleşerek "Arabian-American Oil Co." şirketini kurdular ki bu, "Aramco" adı altında daha çok tanınmıştır. "Gulf Oil Co." nun mütevazı başlangıcından beri epiy uzun bir yol alınmış bulunmaktaydı.

Fakat Amerikalı petrol kodamanları bununla da yetinmediler. Standard'ın karşısında Shell vardı, maçın son ravundu henüz oynanmış değildi.

"D'Arcy Exploration" adlı İngiliz şirketi Küveyt şeyhinden bir imtiyaz koparmıştı. Bir sıra çetin görüşmelerden, pazarlıklardan sonra "Gulf Oil Corporation"u işleten Amerikalılar, D'Arcy'yi işleten İngilizleri kendileriyle ortak olmağa razı ettiler. Böylece 30 Kasım 1951 tarihinde "Koweit Oil Co." doğmuş oldu ki, bunun hisselerinin yarısına Amerika sahip bulunmaktadır.

Daha sonra bir araya gelip bir başka şirket kuran üç Amerikan petrol kumpanyası, Irak Petrollerinin fethedilmez kalesine girmeğe de muvaffak oldular ve 5 Şubat 1952 de bunun hisselerinin % 23,75 ini ele geçirdiler.

BÜTÜN İSTİHSAL REKORLARI KIRILIYOR

Nihayet İran Petrollerinin Dr. Musaddık tarafından 15 Mart 1951 de devletleştirilmesi üzerine eski "Anglo - Persian" (daha sonra Anglo - İranian) kumpanyası sahneden çekilip yerini 1954 Ağustosunda kurulan "İranium Oil Participants" adlı yeni bir konsorsiyuma bıraktı.

Bunun hisselerinin % 40'ı Amerikalıların, % 40'ı İngilizlerin, % 14'ü "Royal Dutch-Shell" adlı İngiliz - Hollanda grupunun, % 6 sı da Fransızların elinde bulunmaktadır.

Otuz yılı biraz aşkın bir süre içinde petrol alanındaki İngiliz tekeli bir İngiliz - Amerikan ortak malı haline gelmiş, fakat bu hengâmede tekelin liderliğini Amerika rakibinin elinden almanın yolunu bulmuştu.

"Aramco"nun müdürlerinden biri bu işten sözederken şöyle demişti :

"— Bir işte birisi zarar etti mi, muhakkak bir başkası da kâr eder. Hayat dediğin böyledir."

Fakat bir endüstri imparatorluğu böylesine büyürse herşeyi bir defada kazanmak ya da kaybetmek imkânsızdır. Talih oyunları insana bir yerde kaybettiğini başka bir yerde kazanmak imkânını verir. Nitekim, petrolün devletleştirilmesi üzerine İngiltere İran'da uğradığı kayıpları, Küveyt'ten elde ettiği muazzam kârlarla telâfi etmiş oldu.

Bu başdöndürücü yükselişe muvazi olarak Arap hükümdarlarına ödenen yüzdeler de durmadan yükselerek astronomik bir hal aldılar .

Başlangıçda İbn-i Suud ihrac edilen her varil başına 16 "sent" (aşağı yukarı 150 kuruş) hisse alıyordu. Bu hisse sırasiyle 20, 40 ve 75 sente çıktı. Sözleşmeler daha imzalanır imzalanmaz iskambil kâğdından şatolar gibi yıkılıveriyor, yerine başkaları yapılıyordu.

1950 den itibaren "Aramco" kırala o zamana kadar verilen hissenin yerine, kâr üzerinden %50 vermeğe başladı. Öbür şirketler de (İran'da olduğu gibi) bu örneğe uymak zorunda kaldılar ve **"yarı yarıya "** denen bu sistem her yana yayıldı.

Arap ülkelerinde avuç avuç saçılan bu altun yığınları orada çok derin değişikler yaratmaktan geri durmadı. Eskiden mevcut olmıyan toplum sınıfları ortaya çıktı. Arap emirleri birdenbire kendilerini masallara yaraşan servetlere sahip olmuş gördüler, debdebe ve israftan yana birbirleriyle yarışa giriştiler.

Bu değişikliğin ne kadar geniş olduğunu ölçebilmek için, bunun en çok göze batar bir halde bulunduğu yere, Küveyt'e gitmek gerektir. Bütün acaip, akıl almaz işler burada bir araya gelmiştir sanki...

1001 GECE MASALLARINI HATIRLATAN MANZARA

Şehirden bir sürü asfalt cadde geçer ama bunların hiçbiri bir yere çıkmaz. Çölün ortasında kırmızı - yeşil trafik ışıkları yanar. Bunların diplerinde duran beyaz eldivenli polisler yolcuların

boşlukta yollarını kaybetmelerine engel olurlar. Bir sürü saray, kuma oturmuş kocaman kruvazörleri andırır. Akşamları bunlar salkım salkım pembe ampullerle aydınlatılır. Gayet geniş gezi yerleri görürsünüz : Bunlar öylesine göz kamaştırıcı "neon" ışıklarıyla aydınlatılmıştır ki, Paris'teki Operaya da Concorde meydanları bunların yanında loş kalır. Şehirde 85 ilkokul, Paris'teki Üniversite sitesinden daha geniş bir ortaokul, her türlü tedaviyi parasız yapan üç hastahane vardır. İki sinemadan birisi kışla kadar büyüktür. Bir merkez aşocağı vardır ki nikelli tencerelerinden, kazanlarından şehir halkının yarısına yemek çıkar. İşte, eskiden korsanların uğrak yeri olan Küveyt bugün, böyle bir yer olmuştur.

Fakat bu modernizm seline rağmen şehir yine de inkâr götürmez bir sevimliliğe sahiptir. Uzun, alçak evleri, beyaza boyanmış zarif sütunları, alacalı bir kalabalığın doldurduğu sokakları bu sevimliliğin birer cephesidir. XVI. yüzyıl dan kalma eski surlar yıkılmıştır ama her yanı kaplıyan Amerikanvarilik dalgasının yanısıra burada Doğu'nun izlerine, yahut daha doğrusu Basra körfezindeki şehirlerin o çok özel havasına adım başında rastlanır: İran'la Hindistan'ın ve çok uzaklardaki Malaysiya'nın etkileri burada karşılaşıp birbirine karışır.

Eski Küveyt'in kalıntıları asırlardan beri değişmemiştir. Fakat yüz metre ilerideki eciş - bücüş sokaklar dümdüz, geniş asfalt caddelere çıkar. Bu caddelerde bitmez tükenmez bir otomobil ve kamyon seli akar gider. Mermerle çevrili vitrinleri olan mağazalarda buz dolapları, çamaşır makineleri, televizyon alıcıları sergilenmiştir.

KÜVEYT ŞEYHİ CANININ İSTEDİĞİNİ YAPAR AMA...

Şehri idare etmekte olan Şeyh Abdullah El-Saim El-Sabbah "Koweit Oil Co." dan her gün yaklaşık olarak iki milyar Türk lirası hisse alır. Kral Suud da "Aramco'dan aşağı yukarı aynı parayı almaktadır.

Fakat Suudi Arabistan Kralı, Türkiye'den iki buçuk defa büyük, 9 milyon nufüslu bir ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Halbuki Küveyt emiri yüz kilometre uzunlukta, seksen kilometre genişlikte bir toprak parçasına hükmetmektedir. Tebaasının sayısı da 210.000 dir.

Dünya devletleri arasında nüfusuna oranla geliri en fazla olan, Küveyt'tir. Bu gelir her Küveytliye bölünse nüfus başına günde 10.000 lira düşer ve halk bunu hiç bir şey yapmaksızın alır. Gümrük resmi yok denecek gibidir. Vergi diye bir şey mevcut değildir.

Çoğu emirin kuzenleri olan kırk iki şeyh şehri idare eder: İyi idare eder hem. Emirin kendisi ise hürriyetçi ve babacan bir zattır, despottur ama baba gibi hareket eden, halkın çıkarlarını koruyan bir despot. Etrafındaki saray halkını sanki birdenbire XVIII. yüzyıldan fışkırmış sanırsınız ama bu, onun modern olmasına engel olmaz.

1899 da İngiltere ile imzalanan bir anlaşma gereğince emir, harekâtında tamamen serbesttir. Yalnız dış politikası ile parasının sarf şeklinde İngiliz "müşavir"lerin tasvibini almak zorundadır. Bunlar pek ortalıkta görünmezler ama gayet sıkı direktifler verirler. Küveyt şeyhi İngiltere'nin izni olmadan hiçbir ittifak yapamaz. Gelirlerini İngiltere Bankasına yatırmak zorundadır. Ordusunu İngiliz subaylarının yetiştirmesi mecburidir. Bunun dışında keyfinin istediğini yapabilir!

ZENGİN OLMAK İÇİN KÜVEYT'E GİDENLER

Evet, keyfinin istediğini yapabilir ama petrol borularına dokunmamak şartiyle. Bu petrol boruları sayesinde beş İngiliz memuru yurtlarına Küveyt'le sessiz sedasız 600 milyar liralık iş yapma imkânını sağlarlar.

Sınır komşusu memleketler halkı bu hali görünce: **"İnsan bu şartlar altında Küveytli olmaz da ne olur?"** diyorlar. Onun için birkaç yılda zengin olmak üzere her yandan koşup buraya geliyorlar. Bütün Yakındoğu'da Küveyt, para kazanmak istiyenlerin üşüştüğü yer halindedir.

Küveyt'in yerli nüfusu altmış bindir ama elli bin tane araba vardır. Hem de nè arabalar! Bunlar El Safaa'at meydanında, beyaz kürsüler üzerine çıkmış

ve güneşten renkli çizgili şemsiyelerle korunan polislerin etrafında atlı karınca gibi dönerler de dönerler. Rengârenk karoserileriyle "General Motors" tarafından ikram edilen birer şerbettir hepsi sanki.

Bu güzel, yumuşak hareketli, sessiz arabalar, vitrinleri pırıl pırıl parlıyan mağazalar önünde dururlar. Bunların içinde Londra'daki gibi valizler, Düsseldorf'taki gibi teyp'ler, Milâno'daki gibi ipek gömlekler ve Paris'in Faubourg Saint - Honore'sindeki her çeşit güzellik müstahzarlarını görürsünüz.

Şeyhler de bütün Şarklılar gibi güzel kokulara bayılırlar. Ellerinden gelse Chanel ya da Christian Dior'un kokularını onar litrelik damacanalarla satın almaktan geri durmazlar!

HERŞEY BOL BOL VAR DA TATLI SU YOK

İçlerinden biri bana şöyle demişti :

"— Böyle damacanalarla parfüm alabilsek yüzme havuzlarımıza koku serpmek o kadar kolaylaşır ki!.. Benim uşaklar her Allahın günü suya küçücük şişeleri boşaltıyorlar, canları çıkıyor zavallıların!"

Evet, Küveyt bütün acaipliklerin buluştukları bir dörtyol ağzıdır. Fakat bir de madalyanın ters tarafı vardır ki bu refahın aykırı yönlerini belirtir. Burada lâzım olmıyan şeyler çok boldur ama elzem olan şey yoktur: Küveyt toprakları tatlı sudan yoksundur çünkü... Hiçbir yerde bir kuyu, ya da bir kaynak bulamazsınız.

Onun için bu değerli mayiiin her damlası deniz suyunu taktir eden bir fabrikadan gelir ki bu, dünyadaki benzerlerinin en büyüğüdür. Bunun astarının yüzünden pahalı olduğunu söylemeğe lüzum dahi yoktur. Benzinin litresinin 25 kuruşa satıldığı bu "tersine dünya'da" su, otomobillerin yakıtından daha pahalıya malolur.

Bütün bunlarda hercümerci andıran bir taraf vardır. Fakat kuraklığına rağmen **"yarı yarıya"** esasından doğma nadide ve hemen solmağa hazır bir çiçek olan Küveyt'e bütün Doğu ülkeleri göz dikmiş durumdadır. Gıpta ve haset dolu bakışlar, gümüşî bir kıyının kenarında mucizevi bir şekilde fışkırmışa benziyen bu küçük Arap prensliğine çevrilmiş durumdadır.

Fakat şimdi **"yarı yarıya"** usulü de geride kalmış bulunmaktadır. Eskiden bu nisbet, en yüksek sınırdı. Şimdi ise bir başlangıç noktasıdır. Bugün yeni yeni şirketler sahneye çıkmıştır. Petrol İmparatorluğunda kendilerine bir yer edinebilmek için bunlar, Şarklı hükümdarlara daha üstün şartlar teklif etmişlerdir.

Bu yeni gidişte güdülen politika yalnız ödenen yüzdelerin arttırılması ile kalmamış, imtiyazları veren ülkelerin kendi tabiî servetlerine ortak olmalarını da sağlamıştır.

"Yarı yarıya" sistemindeki ilk çatlak 1953 de İmam Yahya'ya petrol araştırması yapmak istiyen bir Alman şirketinin teklifleriyle husule gelmiştir. Yemen'in Güneyinde araştırmalara girişmeği tasarlıyan bu şirketin teşebbüsü, söylendiğine göre, başarıya ulaşamamıştır.

İkinci bir çatlak da İtalyanlar tarafından meydana getirilmiştir ki bunun kahramanı, İtalyan Petrol Kralı ve AGIP adlı büyük şirketin idare meclisi başkanı Enrico Mattei'dir.

AGIP ilkin Belçika'nın "Petrofina" şirketiyle ortak olarak "İnternational Petroleum Co."yu kurmuş, sonra bu kumpanya "Mısır Petrolleri Şark Kumpanyası" haline girmiş, hisse senetlerinin %9 u da Mısır hükûmetine teslim edilmiştir. Buna karşılık Sina'daki petrol yataklarının işletme hakkına da bu şirket sahip olmuş bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ ve DAHA SONRAKİ ÇATLAKLAR

Üçüncü çatlak - ki buna adamakıllı bir gedik demek gerek - 1957 de Enrico Mattei'nin İran Petrolleri Milli Ofisi'nden yeni bir imtiyaz elde etmesi üzerine meydana geldi. Görünürde "yarı yarıya" sistemini muhafaza etmekle beraber, Mattei kurnazca bir kombinezonla İran hükümetine ödenen hisseyi % 75 e çıkarmanın yolunu buldu.

Dördüncü çatlağı Japonlar açtılar. Kuracakları işletmenin kârının %56 sını Suudi Arabistan'a vermeği kabul ettiler.

Beşinci çatlak bir Amerikan Kumpan-

yası tarafından meydana getirildi. Bu şirket İran hükûmetine yalnız kâr üzerinden %75 vermekle kalmamakta, çıkarılan petrolün bir kısmını İran petrol Ofisinin markası altında satma hakkına sahip bulunmaktadır ki bu, şimdiye kadar petrol endüstrisinin tarihinde görülmüş şey değildir.

Altıncı çatlak da şu: Bir Amerikan Kumpanyası Suudî Arabistan'a hem kâr üzerinden % 75 hisse, hem de gaz, asfalt, tasfiye edilmiş petrol istihsalinde hisse vermeği kabul etti. Hatta bu anlaşmaya göre Suudi Petrol Ofisi dağıtım ve satışa ortak olmak imkânına kavuştu.

Görüldüğü gibi petrol işi birçok istihaleler geçirmiş bulunmaktadır. İngilizler, Amerikalılar, daha sonra Anglo - Amerikan şirketleri kendilerine hep kâr üzerinden arslan payını almışlardır. Bu ise ilgili ülkelerde haklı bir öfke doğurmuş, Petrol İmparatorluğunun yıkılması tehlikesini yaratmıştır. Şimdi bütün Devletler kârdan daha büyük hisse koparmak peşindedirler ve **"yarı yarıya"** sistemi çoktan tarihe karışmış bulunmaktadır. Sonra Küveyt'in petrolden 210.000 kişilik nüfusla günde iki milyar lira almasına karşılık, birkaç kilometre ilerideki bir halk yığınının sefalet içinde sürünmesi de göze batmaktadır.

Küveyt'te eski bir sokak.

NE YANDAN BAKILSA ÇETREFİL BİR MESELE

Fakat hangi sistem uygulanırsa bu, eninde sonunda, meseleleri halledecek yerde ortaya yeni meseleler çıkarmaktadır. Bir kere şirketlerin aralarında anlaşmaları gerektir ama bunların hepsi, ülkelerine karşı değişik politikalar güden ayrı ayrı ülkelere mensuptur.

Sonra, bu paralar nasıl taksim edilecektir? Suudi Arabistan, Küveyt, Bahreyn, Katar, Irak gibi müstahsil ülkelerin içinde mi kalacaktır? O zaman petrol istihsal etmeyen ülkelerin halkları (ki bunlar da sayıca çok büyüktür) kendilerini kenarda kalmış hissedecekler, onlar da bu işten pay isteyeceklerdir. Para Arap memleketlerinin hepsine birden taksim olunursa, bu sefer de şeyhler, emîrler, kendi haklarının çiğnendiğini iddia edeceklerdir. Bu ise onların imtiyaz alan memleketlerle imzaladıkları andlaşmaları yırtmaları gibi bir sonuç verecektir.

Bu tasarıların karşısında bir de Mısır diktatörü Nâsır'ın tasarısı vardır ki daha basit ve halk yığınlarının isteklerine daha uygun olduğu için herkesin aklı bunlara daha çok yatmaktadır.

EN KESTİRME YOL : PETROLÜ DEVLETLEŞTİRMEK!..

Nâsır'ın görüşü şudur :

"İktisadi meseleler, politik ve sosyal faktörler gözönünde tutulmadıkça çözümlenemez. Arap dünyasının tabii zenginliklerinin tümü, Arap milletinin tümüne aittir.

Gösterdiğiniz hal çareleri sakattır, çok dar çerçevelere sığdırılmıştır çünkü. Milletleri birbirlerinden ayıran bölmeleri yıkalım. Bunların rejimlerini birleştirelim. Halk yığınlarının zararına semirmekte olan, bu memleketler içindeki derebeylikleri, şeyhlikleri yokedelim. Bunların sahip oldukları tabii zenginlikleri devletleştirelim. O zaman taksim işi kendiliğinden olup bitiverecektir. Bunun dışındaki hal çareleri geçici,

iğreti kalmağa mahkûmdur."

Bunun üzerine petrol tröstlerinin idarecileri şöyle bağırıyorlar :

"— Saçma şey bu! Abadan'ı hatırlasanıza! İran sonunda tornistan etmek zorunda kaldı. Araplar bu kadar çapraşık, bu kadar nâzik bir mekanizmayı işletemezler. Nitekim İran milleti de vaktiyle nefes darlığından ölecek hale gelmişti!"

Devletleştirmeden yana olanlar da şöyle diyorlar :

"— Siz de Süveyş kanalı örneğini düşünsenize! Nefes darlığından, tıkanıklığından paçanızı dar kurtardınız."

Dev tasfiyehaneleri, büyük rıhtımları, kilometrelerce sürüp giden boruları ile Petrol İmparatorluğu insanda sınırsız bir zenginlik ve kudret intıbaı uyandırmaktadır. Bununla beraber yakından bakılınca bu imparatorluğun çürük temeller üzerine kurulu olduğu görülür. Yenilmesi imkânsız bir dev midir bu, yoksa **"püf"** desen devriliverecek bir korkuluk mu?

İnsan bu problemlere hangi zaviyeden bakarsa baksın, bir takım uçurumlar görüyor, bu yüzden de başı dönüyor. çok sakin olan bu petrol bölgesinin çevresinde savaşın, ihtilâlin kanlı hayaletleri belirmeğe başlamaktadır. Böylesine bulanık bir geleceği, bu kadar bulutsuz bir gökle nasıl bağdaştırmalı?

Çeviren : S. Tiryakioğlu

(Basın : 10360 - A - 20084)

Tarih — 307

Musasır Beyi Urzana'nın silindir mührü.

Medeniyetler Beşiği

Doğu Anadolu'nun 3000 yıl öncesi

Yazan : Nazmi SEVGEN

Anadolu'da büyük Hitit devleti yıkıldıktan sonra (M. Ö. 1200'den az sonra), doğu - güneyde yeni Hitit beylikleri kurulurken, doğuda, Van gölü bölgesindeki yüksek yaylada da diğer bir devlet yükselmeye başlamıştır. Bu devletin, Hurri krallığının bir takım küçük beyliklere bölündüğü zamanlarda teşekkül etmiş olduğu tahmin edilmektedir. Van gölü havzasının yüksek bir medeniyetin gelişmesine iktisadî bakımdan müsait olmasından dolayı bu beylik, diğerlerine nisbetle daha çabuk gelişmiş ve M. Ö. 900 - 600 yılları arasında tarih sahnesine U R A R T U adiyle çıkmıştır. Bunların göç yerleri ve istikametleri hakkında çeşitli nazariyeler vardır. Fakat Sümer medeniyet ve yazısını kabul etmeleri dolayısiyle bir Türk ülkesinden yani Orta - Asya'dan geldikleri tahmin edilmektedir.

Urartular : M. Ö. 2000 yılı ortasından itibaren bu dağlık bölgenin, kuzey Mezopotamya (Subarular ülkesi) dan kuzey Suriye'ye kadar olan saha gibi Hurriler'in hâkimiyeti altında bulunduğu anlaşılmaktadır. Urartu'nun batı ve kuzeyinde birbirleriyle olan bağları bilinmeyen ve her halde pek sıkı olmadığı anlaşılan İşuva, Hayaşa ve Azzi illeri bulunuyordu. Urartu devletinin sınırları, Asurlular'ın zayıf veya kuvvetli olduklarına göre zaman zaman genişlemiş veya daralmıştır. Hakkâri, Urartu'ya bağlı olup Yüksekova (Gevar) bölgesinde hükümran olan Musasir beyliği dolayısiyle, Urartu devleti yaşadığı müddetçe kâh genişleyen, kâh daralan bu sınırlarının içinde bulunuyordu.

Urartu'nun ilk hükümet merkezi Van gölü kuzeyinde Arzaşkan şehri idi. Sonra hükümet merkezini Sardur II (M. Ö. 831 - 821), bugünkü Van'ın kayalıklarında kurulmuş olan Tuspa şehrine nakletmişti.

ASUR - URARTU MÜCADELESİ

Devletin kurulduğu günden itibaren Asur - Urartu mücadelesi devam etmiştir. Bilhassa Asur Kralı Salmanasar III (M. Ö. 858 - 824) zamanında bu tazyik daha da artmış olduğu için, yukarıda bahsettiğimiz gibi Sardur II hükümet merkezini Tuspa'ya nakle mecbur kalmış, orasını tahkim etmişti. Bugünkü

Van şehrinin batısında gördüğümüz ve birçok kitâbeleri ihtiva eden "Van kalesi" bu devrin hatırasıdır. Bu zamana kadar küçük bir beylik halinde bulunan ve Asurlular'ın sık sık tecavüzlerine uğrayan Urartu devleti, Salmanasar III'ün ölümünden sonra (M. Ö. 824), Asurlular'ın zayıflaması üzerine kuvvetlenmiş, genişlemeye başlamıştır. Hudutları en hâkim, en geniş zamanında kuzey - doğu Anadolu'yu, Gökçegöl'ün güney ve batısını, batıda Malatya ve Erzincan'ı, İskenderun körfezine kadar olan sahayı içine almış bulunuyordu.

Bu devir, Urartu Kralı Argistis I (M. Ö. 785 - 760)'in zamanı, aynı zamanda Asurlular'ın henüz kendilerini toplayamadıkları Salmanasar IV (M. Ö. 785 - 772)'ın saltanat devresidir. Urartular'ın bu satvetli devri çok sürmemiştir. M. Ö. 743 tarihlerine doğru Asur Kralı Tiglatpalasar IV (M. Ö. 745 - 727), Yeni Hititler'in Gurgum (Maraş) ve Meliddu (Malatya) krallariyle birlikte hareket eden Urartu Kralı Sardur III (M. Ö. 760 - 733)'ı büyük bir hezimete uğratmıştır. 73 bine yakın esir veren Urartu Kralının nüfuzu sıfıra inmişti. O vakte kadar Urartu Kralını metbû tanıyan Hitit prenslikleri, yeniden Asur hegemonyası altına girdiler. Kuzey Suriye ve Malatya bölgelerinden atılan Urartular, dağlık Van ve Hakkâri bölgesine çekildiler.

Asurlular, onları buralarda da rahat bırakmadılar. Urartular'ın merkezine kadar sokulan Asur orduları, o zaman Tuspa adıyle anılan Van kalesine girerek yakıp yıktılar. Urartular, Hakkâri bölgesindeki sarp dağlara sığınarak tamamen yok olmaktan kurtuldular. Sardur III, o zamana kadar şan ve şerefle geçen hayatının meşum akibeti altında çok yaşayamadı, öldü (M. Ö. 733). Yerine geçen Russâ I (M. Ö. 733 - 714) kudretli olduğu kadar azimli ve tedbirli idi. Mağlûp olarak dağlara çekilmiş olan orduyu tensik etti. İçteki kargaşalıkları bastırdı. Harap olan Tuspa (Van) yerine bugünkü Van'ın hemen kuzey batısında "Toprakkale" denilen tepede yeni bir hükümet merkezi kurdu. Urartu Krallığının son başkenti olan bu şehrin su ihtiyacı Van'ın doğusundaki Varrak (Bugün Erek) dağlarının tepelerindeki krater göllerinden açılan kanallarla temin edilmişti. Bugün dahi kanalların kalıntılarını görmek kabildir.

URARTULARIN FELÂKET DEVRİ

Russâ burada da rahat kalamadı. Asur krallarının en kudretlisi olan Sargun II (M. Ö. 722 - 705)'nin tahta çıkması, Urartu için yeni bir felâket devrinin başlangıcı oldu. Amansız bir ordu ile Urartu ülkesine girdi. Rumiye gölünün doğusunda yapılan savaşta Russâ I mağlûp oldu. Asurlular, Urartu memleketini baştanbaşa yağma ve tahrip ettiler. Sargun'un yağma ve tahrip ettiği ilk şehir Uşkaya'dır. Geçtiği yerlerde, halk, dağlara veya müstahkem mevkilere sığınıyordu. Sargun'un sekizinci seferi olan bu harekâtta takip ettiği istikamet, Tebriz - Sofyan - Merend - Hoy - Erçek kervan yoludur.

Sargun II, Urartu memleketinde taş üstünde taş bırakmadıktan sonra avdete karar vermiş gibi görünerek Asur topraklarına girdikten sonra birdenbire süvari kuvvetleriyle geri dönerek Urartu krallığının vassalı ve müttefiki olan Musasır Beyi (Bu beyliğin, bugünkü Yüksekova ilçemiz mıntakasında bulunduğunu tahmin ediyoruz. Bu hususda aşağıda izahlar bulacaksınız.) Urzana'nın üzerine yürümüş, bir baskınla şehri yağma ve tahrip etmiştir. Sargun'un yağmada elde ettiği ganimet pek çok ve kıymetlidir. Bunların bir kısmı Urzana'nın sarayından, bir kısmı Musasır'daki Haldi ve Bagbartu tapınaklarından alınan kıymetli eşya, mücevher ve heykellerden ibarettir. Sargun'un, bu seferin hatırasını yaşatmak üzere Khorsabad'daki sarayının duvarına koydurduğu Musasir tapınağının yağma edilişini tasvir eden kabartma ile iğtinam ettiği eşya ve mücevheratı ihtiva eden liste, Urartular'ın servet ve ihtişamını gösteren en kıymetli birer vesikadır. Sargun, bu sefer esnasında 1000 kadar süvari kullandığını ifade etmektedir. Okçular ve yaya askerlerle birlikte bu kuvvetin 3 bin kişi olabileceği tahmin edilir. Sargun, bunların en tecrübeli, seçkin askerler olduklarını ifade ediyor.

Sargun II'nin müthiş darbesi altında Urartu krallığı, Asurlular için tehlikeli

olmaktan çıkmış, fakat mahvolmamıştır. Azimli ve enerjik Russâ I, ordusunun kalan kısımlarını toplayarak yine Van ve Hakkâri bölgesindeki sarp dağlara çekilmiş, oralarda ordusunu tanzim ederek krallığını yaşatmıştır. Fakat M. Ö. VIII. yüzyılın sonlarına doğru, Kafkas geçitlerinden Rumiye - Van gölleri bölgesine akan Kimmerler, Asurlular'ın sokulamadıkları Van'ın sarp dağlarında Urartular'ın üzerlerine saldırmışlardır. Kahraman Russâ I, Asurlular'dan kurtardığı ordusunun Kimmerler karşısında eridiğini görünce teessüründen intihar etti (M. Ö. 714). Yerine geçen oğlu Argistis II (M. Ö. 714 - 680), Kimmerler'i anayurttan atmak için çok uğraştı. Nihayet dağlık mıntakada dayanamayan Kimmerler, batıya, Kapadokya'ya doğru çekilip gitmişler, harap ve perişan hale gelen Urartu'lar biraz nefes alabilmiştir.

BİR İDDİANIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Yıllarca Urartu devletine tabi olarak yaşamış olan Musasır Beyliğinin yeri, tarihî kaynaklarda tasrih edilmemiştir. Lehmann- Haupt tarafından 1899'da yukarı Irak'ta Ravandız yolu üzerinde Sidekân köyünün yakınlarında bulunan bir küçük kale harabesi, Musasır şehrinin yeri olarak ilân edilmiştir. Bu mevkiin yakınında meşhur "Topzava stelesi" ve İran istikametinde Zagros dağları üzerindeki gedikte "Keleşin stelesi" nin bulunması, bu kalenin muhtemelen Musasır kalesi ve tapınağı olacağı fikrini kuvvetlendirmektedir.

Lehmann - Haupt, Topzava stelesinin Kürtler tarafından kurşunî renkte yapılmış olmasından (?) "Kel-i gour" tesmiye edildiğini, diğer steleye de "mavi kaya=mavi taş" manasına gelen "Kel-a Schîn" adı verildiğini yazmaktadır. Kürtlerin, kelimeleri ağızlarında gevelediklerini, bu sebepten birçok isimlerin ses değişikliğine uğradığını kaydediyor. "Kel" kelimesine "sütun" manasını veriyor. Bazen bu kelimenin "Kjel = tschel" gibi telâffuz edildiğine işaret ettikten sonra izahatının bir yerinde bu ismi "Kalliaschin" diye yazıyor. Asur ve Urartu diliyle yazılmış olan stelenin dört yüzü de yazılıdır. Yerinde yaptığımız tetkikat neticesini şöyle telhis edebiliriz :

Çivi yazılı bir Urartu kitabesi.

1 — Sidekân ve Keleşin gediğinden geçen yol (Erbil - Ravandız'dan geçerek, İran topraklarına giren ve oradan Rizaiye (Urmiye)'ye ulaşan yoldur. Asur kralları, Urmiye çevresine ve Urartu'ya yaptıkları seferlerde ekseriyetle bu yolu kullanmışlardır. Çok kudretli ve amansız bir düşmanın sefer yolu üzerinde Musasır gibi zenginliği ile meşhur bir şehrin kurulmuş olmasını mümkün görmüyoruz.

2 — Lehmann - Haupt, bu kalenin en ufak bir taarruzu def'e muktedir olamayacak derecede zayıf yapılmış olduğunu da kaydetmektedir.

3 — Musasır, Urartu krallığının vassal beyliği olduğuna göre, merkezinin Asur sınırında bulunması hatıra gelemez.

4 — Asur Kralı Sargun II, M. Ö. 714' de yaptığı sekizinci seferinden dönüşte Musasır şehrine şimdiye kadar hiç bir Asur hükümdarının geçmediği ve hatta görmediği yollardan zorlukla geçerek baskın şeklinde vardığını açıklamaktadır. Biz, bu yolun Zap vadisinden geçtiğini tahmin ediyoruz.

5 — Sargun II'nin bu seferindeki tasvirleri, Keleşin çevresinin tabiatına uymaktadır. Bu yollarda çekilen müşkilât, dağların anlatılışı, uzaklardan gök gürültüsü gibi işitilen su sesleri tamamen Zap vadisini canlandırıyor.

6 — Urartu krallarının en kuvvetli devirlerinde bile Asur sınırı üzerinde olan bir şehirde büyük bir tapınak inşa etmeleri, buralara altın, gümüş kalkanlar, heykeller, kurbanlık sürüler getirmelerinin mantikî olmadığını düşünüyoruz.

BAZI GERÇEKLER

7 — Lehmann - Haupt'ın delil olarak ileri sürdüğü Keleşin ve Topzava steleleri, bilindiği gibi Asur ve Urartu dilleriyle yazılmıştır. Yani her iki stele de bilingue steledir. Bu anıtların iki dille düşman sınırı üzerinde dikilmiş bulunmaları, Urartu krallarının, Asurlulara karşı bir kuvvet gösterisi olarak kabul edilebilir. Keleşin, Urartu Kralı İspueni (M. Ö. 821 - 810) ve oğlu Menua (M. Ö. 810 - 715), Topzave stelesi ise Russâ I (M. Ö. 733 - 714) veya Russâ II (M. Ö. 694 - 673) tarafından dikilmiştir. İspueni ve oğlu Menua, Musasır şehrine gelerek Haldi tapınağı için sürüler getirdikleri, bu sürülerin çalınması üzerine sürüleri yenilediklerini bildirmekte ve bu hayvanları çalanlar, çalındığını gördükleri halde haber vermeyenlere lânetler yağdırmaktadırlar. İkinci stelede Russâ I veya II, Musasır Beyi Urzana'yı elinden tutarak tekrar babasının tahtına oturttuğunu, Asur ülkesi eteklerine kadar gittiğini ifade ederek öğünmektedir. Russâ, bu gelişinde Musasır'da onbeş gün kadar kaldığını, kurbanlar keserek ziyafetler verdiğini anlatıyor. Her iki stelenin metninde, Musasır şehrinin bu civarda bulunduğunu anlatır bir işaret göremedik.

8 — Zengin Musasır şehrinin eserlerinden elimizde Urzana'nın bugün Haag şehrinde bulunan mühüründen başka bir belge bulunmamaktadır. Sargun II, M. Ö. 714'de yaptığı meşhur seferinden döndükte, şehrin bir resmini sarayının duvarlarına işletmiş ve bu şehirle tapınaktan iğtinam ettiklerini birer birer zikretmemiş bulunsaydı, bu beylik hakkında muhtemelen bir bilgimiz olmayacaktı. Kıymetli fikir arkadaşım ve dostum Muvaffak Uyanık, Hakkâri çevresinde bu babda tetkikatta bulunmuş ve bu satırlara ışık tutan kıymetli bilgileri 1959 yılında Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde bir konferans halinde takrir etmiştir.

Urzana'nın mührü bir silindir mühürdür. Asurlu kıyafetinde sakallı ve dört kanatlı bir mabudun iki eli ile ayrı ayrı iki devekuşunu boğazından yakalamış olduğunu tasvir eder. Mühür üzerinde çivi yazısiyle Urzana'nın adı geçmektedir : **"Kötü dağlara karşı bir yılanın ağzı gibi açılmış olan Musasır şehrinin kralı Urzana'nın mührüdür"**. Bu mühürde devekuşu resimlerinin bulunması, Musasır şehrinin güneyde sınır üzerinde bulunacağı fikrini kuvvetlendirdiği cihetle silindir mühürlerde devekuşu motiflerini araştırmak zorunda bıraktı bizi.

a) Bu hayvan, Tiglatpilasar'ın çöl seferlerinden sonra silindir mühürlerinde görülmeye başlamıştır. Bu hususta tetkik ettiğimiz çeşitli kaynaklarda devekuşu motifli silindir mühürler hep Asurlulara ve I. bine aittirler. Musasır beyi Urzana'nın Asur modasına uyarak mühüründe devekuşu motifini kullandığı tahmin edilebilir.

b) Devekuşu, orta Fırat'tan yukarı çıkmamıştır (Brems - Tierleben Bd. 6. S. 54). Bu itibarla Topzave çevresinde devekuşunun bulunması da hatıra gelemez.

Gelecek sayıda :

- **Urartular Tarih Sahnesinden Siliniyor.**
- **Perslerin Cihan İmparatorluğu**
- **Büyük İskender Anadolu'da.**

Ordu içinde ve memleket idaresinde

Şehzade Mustafa'nın Boğdurulmasının Akisleri

Yazan : Ziya HANHAN

Babası Kanunî Sultan Süleyman'ın Otağ-ı Hümayununda Şehzade Mustafa'nın katlini tasvir eden batılı bir gravür.

Şefii ruh-ı Muhammet, refiki zat-ı Hüda, Enisi ola Melekler, celisi ehl-i safa...

Şehzade Mustafanın hayat hikâyesine, merhum şair Taşlıcalı Yahya Bey'in meşhur mersiyesindeki başlangıç olan iki alev mısra ile girmiştik. İkinci ve son bölümü teşkil eden bu yazıya da, adı geçen mersiyenin yedinci bendindeki son dua mısralarıyla başlamak istiyoruz.

İhtiyar şair, yukardaki mısralarıyla, genç şehzade için Muhammedin ruhundan şefaat ve Tanrıdan yakınlık diliyor, ikinci satırda da meleklerle dostluk kurmasını, safa ehliyle birlikte oturmasını niyaz ediyor.

Bu son yazıda, önce şehzadenin nasıl boğulduğunu, sonra da, fecî olayın ordu içinde ve memleket idaresinde yarattığı tepkileri anlatmağa çalışacağız.

Bu hususta iki türlü söylenti vardır:

1 — Şehzade, babasının çadırına (Otağ-ı Hümayun) girdiği vakit Kanunî çadırda yoktu. Kendisini yedi tane dilsiz cellât karşıladı ve bir süre boğuştuktan sonra Zal Mahmud'un yardımıyla boğularak öldürüldü.

2 — Mustafa Han, babasının elini öpmeye gittiği zaman padişah otağdaydı, genç şehzade babasının gözü önünde boğuldu.

Bu iki rivayetten sonuncusunu, yani Şehzade Mustafanın babası huzurunda öldürüldüğünün doğruluğuna inanıyoruz. Bu hususta en inanılır bilgiyi, gene Taşlıcalı Yahya Beyin mersiyesindeki mısralarda buluyoruz. Şair, ölüm sahnesini şöyle anlatıyor :

Dururdu şah-ı cihan, hiddet ile nâra dönüp
Otağ haymeleri kanlı gûhisâra dönüp
El öpmeğe yürüdü, mihr-i bikarara dönüp

Cihan padişahı hırsından ateş kesilmişti, bulundukları çadır, kana bulanmış dağlara benziyordu. Şehzade, babasının elini öpmek için, yürüyen güneşler gibi ilerledi...

Görülüyor ki, Yahya Bey, kanlı olayı bir sinema sahnesi gibi canlı ve hareketli anlatmaktadır.

Gene şehzadenin boğulma hikâyesi üzerinde iki tarihçimizin büyük görüş ayrılığı vardır :

Peçevî İbrahim Efendi (1574 - 1649) olayı şöyle hikâye eder :

"El öpmek için huzura giren dertli şehzade, cellâtlardan kurtulup padişah

tarafına koşmak isterken Zal Mahmut Ağa yetişip Mustafa Han'ı yere yıktı..."

Müneccimbaşı ise, Şehzade Mustafanın babasını öldürmek üzre üstüne yürüdüğünü iddia eder :

"Sultan Süleyman Hazretleri, şehzadeyi öldürmek üzre huzurlarına getirttiklerinde, şehzade meseleyi anlayıp şehriyar hazretlerinin üstüne hücum ettiler. Mevcut olan muhafızlar dağıldı, bu sırada Pehlivan Zal Mahmut yetişerek şehzadeyi yere yıkıp bağladı, sonradan cellâtlara teslim ettiler."

Bu ifadelerden Peçevî İbrahim Efendinin kaydettiği rivayetin doğru olması gerekir. Zira Müneccimbaşı, Peçeviden çok sonradır (1631 - 1702). Kaldı ki, Şehzade Mustafa babasının ziyaretine biri imrahoru, diğeri içağası olmak üzre iki adamıyla gelmiş ve otağ-ı hümayun kapısında belindeki kılıcını çıkarmıştır. Üç kişilik bir topluluğun, böyle çok mühim ve muhataralı bir süikasta teşebbüs ettiğini düşünmek bile gülünç olur. Kaldı ki, Taşlıcalı Yahya Beyin mersiyesindeki **"el öpmeğe yürüdü, mihr-i bîkarara dönüp"** mısraı şehit şehzadenin masumluğuna en büyük delildir.

Şehzadenin ölümü sırasındaki feryatlarına dayanamıyan imrahuru ve içağası, efendilerinin yardımına koşmak isterken kapı nöbetçileri tarafından öldürüldüler. Kanlı 6 ekim günü, hünkâr çadırının önünde üç ceset yatmaktaydı. Günahsız ve sebepsiz yere öldürülen üç talihsizin cesedi...

BİR HANEDAN DÜŞMANI

Sarayda Hürrem Sultanın çevirdiği dolaplara, Damat Rüstem Paşa yardımcı oluyordu. Dışardaki Rüstem Paşanın entrikalarına ise, gönüllü bir yardımcı vardı : İsfendiyar oğlu Şemsi Ağa. Sonradan Şemsi Paşa olarak göreceğimiz bu kişi, İsfendiyar oğlu soyundan gelme bir BEY'di. Kastamonu ve Sinop çevrelerinde küçük bir beylik kuran İsfendiyar Oğulları (öteki adıyla Kızıl Ahmetliler) Osman Oğulları tarafından tasfiye edilmişti. Filhakika Fatih, bu küçük beyliği ortadan kaldırmış, Kastamonu ve Sinop bölgesini kendi sınırları içine almıştı. Şemsi Ağa (sonradan paşa) bu ailenin son ferdiydi. Eğer, beylikleri yıkılmasa, o da şimdi bir hükümdar olarak tahta geçecek, adına hutbeler okutacak, paralar bastıracaktı. Şemsi Ağa, Osmanlılara karşı tükenmez bir kin besliyordu. Padişaha gücü yetmediği için Şehzade Mustafayı hedef almıştı. Onun uğrayacağı felâket, İsfendiyar oğlu için bir nevi teselli kaynağı olacaktı. Rüstem Paşanın güttüğü siyaset ise çok açıktı. Hürrem Sultanın kızı Mihr-i Mah ile evlenmiş, Kanuniye damat olmuştu. Saltanat sırasının kendi öz kayınbiraderine geçmesini istiyordu. Bu yüzden iki kafadar **"TEZVİR ATEŞİNİ YAKIP FİTNE ÇÖMLEĞİNİ KAYNATMAKTA"** idi.

Osmanlı tarihçileri, Kanunî'nin bu dedikodulara uzun süre mukavemet ettiğini, fakat sonradan inandığını yazmakta ve şu karşılıklı konuşmayı kaydetmektedirler :

"— Saadetlü Padişahım!. Şehzadenin kastı yalnız tac-ü tahtınız olmayıp mübarek canınıza karşıdır."

Bu tezvire karşı padişahın verdiği cevap şöyledir :

"— Haşa ki, Mustafa Han'ım bu küstahlığa cüret ede ve benim canıma karşı böyle nâmakbul bir hal irtikâp eyliye... Bazı müfsitlerin fesadını dile getirmeyin ve böyle bir kil-ü kaale vücut vermeyin."

Ne çare ki, kaynayan **"fesat çömleği"** nihayet taştı ve şehzadenin öldürülmesine ferman çıktı.

Mustafa Han'ın boğularak öldürülmesi haberi ordu içinde hızla yayıldı. "Asker ve sipahi" genç veliahtı çok seviyordu. Kara haber duyulunca, ordunun içine bir vaveyladır düştü. Olanca asker :

"— Hay Mustafa Han!"

diye feryad-ü figana başladı. Asker arasındaki mırıltılar gittikçe homurtu şeklini alıyor, bir ayaklanmanın yaklaştığı elle tutulup gözle görülüyordu. Kanunî de yaptığından pişman olmuştu. Şehzadenin cenaze namazı kılınınca, cesedini doğruca Bursa'ya gönderdi ve askeri yatıştırmak için Vezir-i âzam Rüstem Paşayı azletti. Fakat yerine Üçüncü Vezir Haydar Paşayı getirdi. Oysa ki, Haydar Paşa, tam manasıyla bir Hürrem Sultan taraflısı ve Rüstem Paşa yetiştirmesiydi. Ocaklılar bu tayinden gene memnun olmadı ve İkinci Ve-

zir Ahmet Paşaya mühür verilinceye kadar direndi. Ordu, İran üzerine yürüyordu. "Aktepe" civarında bulunan asker sayısı yüzbine yaklaşıyordu. Böyle kalabalık bir cemiyette bir ayaklanma patlarsa, padişahın hayatı bile tehlikeye girebilirdi. Kanunî, Ocak ağalarının direnmesine karşı Haydar Paşayı da azletti ve sadaret mührünü Ahmet Paşaya verdi.

Taşlıcalı Yahya Bey, Şehzadenin öldüğü günün gecesi çadırına çekilmiş ve "KALEMİNE LÂYİK" olan ünlü mersiyeyi yazmıştı. Ertesi gün bu manzume bütün ordu içine yayılıp **"KÛŞE KÛŞE OKUNUR"** olmuştu. Yahya Beyin, mersiyesi hakkında Âli Efendi adında bir dostuna anlattıklarını, Peçevi Tarihinden alıp bugünkü dille anlatalım :

"Şehzadenin ayrılığı beni dertlendirmiş, deliye çevirmişti. Elimde olmayarak, kalemimin ucuna gelenleri yazdım. Maksadım bunları saklamaktı. Ben öldükten sonra açıklanmasını istiyordum. Sanırım ki, teklifsiz bir dostum, ben uyurken çadırıma gelmiş, cüzdanımı karıştırarak yazıları bulmuş, kopye edip gitmiş. Ertesi gün ordunun içine vardım ki, köşe köşe benim mersiyemi okurlar gördüm. Okuyanların kimi ah çeker, kimi ağlar, kimi de : "Bu manzume Yahya Beyin sebeb-i mağfireti olur" derlerdi. Her ne kadar inkâr ettimse de fayda vermedi, ol yüzden Rüstem Paşanın düşmanlığını üstümüze çektik."

TANRININ ADALETİ

İhtiraslı Hürrem Sultanın en büyük dileği, ihtiyar kocasının ölümünden sonra oğlunu padişah görmekti. Şehzade Mustafanın öldürülmesiyle bu arzusu, yarı yarıya gerçekleşmişti. Ama, ulu Tanrının takdiri buna engel oldu ve Hürrem Sultan, veliaht oğlu Selim II. nin padişah olduğunu göremeden öldü.

İlâhî adaletin ikinci tecellisi de şöyle oldu :

Kanunî, şehzadeleri arasından en çok Cihangir'i severdi. Padişahın en küçük şehzadesi olan Cihangir, Halepteydi, babasının İran üzerine açtığı sefere katılmak üzre hazırlıklar görmekteydi. Osmanlı ordusu Konya, Karaman, Ulukışla üzerinden Torosları aşacak, Gülek Boğazını geçtikten sonra Gâvur dağlarının güneyinden geçerek Halebe ulaşacaktı. Şehzade Cihangir, babasının ordusuna burada katılacaktı. Cihangir, babası bir annesi ayrı olan kardeşi Mustafa Hân'ı öz kardeşlerinden daha çok severdi. Ağabeyinin ölüm haberi kendisine ulaşınca çok kederlendi. Meş'um cinayetten sonra ancak 21 gün yaşayabildi ve 27 ekimde hayata gözlerini yumdu. Acı haber ordugâha ulaşınca Kanunî çok müteessir oldu, günlerce ağladı ve günahsız Şehzadesi Mustafaya karşı reva gördüğü muameleden dolayı Tanrıdan mağfiret diledi.

(Not : Kanunî'nin, bu çok sevdiği şehzadesi için yaptırdığı cami, bugün Fındıklı semtinin üzerindeki sırtlardadır. Zamanımızda Cihangir diye anılan semt, bu ismini küçük ve duygulu Şehzade Cihangir'den almıştır.)

BİR AĞITIN HİKÂYESİ

Taşlıcalı Yahya Bey, Şehzade Mustafa hakkındaki yazdığı mersiye ile meşhur olmuş, fakat bu yazı yüzünden başına gelmiyen de kalmamıştır. Şairimizin, dostu ve eski arkadaşı Âli Efendiye anlattığı şu hikâye çok ilgi çekicidir :

"Rüstem Paşa, şair olduğum için bana karşı düşmanlık beslerdi. Mustafa Hanın ölümünden sonra azledildiği ve gözden düştüğü için gerçeği kendisine itiraf ettim ve mersiyenin benim tarafımdan yazıldığını açıkladım.

İki yıl sonra gene mühre nail olunca beni öldürme yollarını aradı. Bir iki defa bana "Senin ne haddinedir ki, büyük padişahımız, âlemin nizamı için şehzadesini katlettirince sen onu yermeğe kalkarsın?.. Manzumeler yazıp halka dağıtırsın, orduyu ayaklandırmağa gayret edersin?"

Vezirin bu sözlerine karşı, Tanrı kalbime bir ilham verdi, şöyle cevap verdim :

"— Biz, merhumu katledenlerle bile katlettik. Sonra da ağlayanlarla beraber ağladık. Ancak "Padişahımız hata etti" demeyi terbiyeye uygun bulmadığımız için, "Garaz ehli bu fitneye sebep oldu" dedik. Bu bahsi böylece kapar göründü, fakat arasından iki gün geçmeden bütün malıma ve kazançlarıma el

koydu."

Rüstem Paşa, birkaç defa Yahya Beyin katli için Kanunî'den ferman dilemiş ve Yahya Beyin mersiyesini kendisine okuyarak : **"Nizam-ı âlem için bu makulelerin vücudu nâbut olmak gerekir"** demişse de, padişahtan şu "şâhane" karşılığı almıştır :

"— Şehzademizin ölümüne ağlamaktan âr ederiz. Bırakın başkaları ağlasın!"

Şimdi, aslı yedi bent olan bu mersiyeden başlangıç ve bitim kısımları olan iki bendi veriyoruz :

Medet, medet!.. Bu cihanın yıkıldı bir yanı,
Ecel celâlileri aldı Mustafa Hân'ı.
Dolundu mihr-i cemali, bozuldu erkânı,
Vebale koydular âl ile Âl-i Osmanı.
Geçerler idi geçende o merd-i meydanı
Felek, o canibe döndürdü Şah-ı Devranı
Yalancının kuru bühtanı, buğz-ı pinhanı
Akıttı yaşımızı, yaktı nar-ı hicranı.
Cinayet etmedi cânî gibi anın cânı
Boğuldu seyl-i belâya, dağıldı erkânı.
Nolaydı, görmiye idi bu macerayı gözüm,
Yazıklar ana, reva görmedi bu râyı gözüm.

★ ★ ★

Sipihrin ayinesinde göründü rû-yı fena,
Kodu bu kesret-i dünyayı, etti azm-i bekaa.
Garipler gibi gitti o yollara tenha
Çekildi âlem-i bâlâya hemçü mürg-i hüma,
Hakikaten sebeb-i rif'at oldu nûşmen ona
Nasip olmasa tan mı bu cife-i dünya
Hayat-ı baakiye erdi ruhu, ey YAHYA!
Şefi ruh-ı Muhammet, refiki zat-ı Hüda,
Enisi ola melekler, celisi ehl-i safa
Ziyade ede yâşım gibi rahmetin Mevla.
İlâhî! Cennet-i Firdevs ana durağ olsun,
Nizam-ı âlem olan padişah sağ olsun.

(Basın : 23284)

İyi planlanan ve yürütülen
bir reklâm ve tanıtma faaliyeti
bir müessese için
masraf kapısı olmaktan çıkar;
karşılığını kat kat getirir.

BASIN İLÂN KURUMU

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no. 1, kat: 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01. İstanbul

Tarih — 308

Şehremini'nde, Mevlevihane Kapısında, Sünbüliye Tarikatinden Mimar Acem Dergâh-ı Şerifi karşısındaki Örümceksiz Dede Türbesi.

Kapatılışının 42. yıldönümünde

Tekkelerin Kuruluşu VE Çöküntü Sebepleri

— 3 —

Yazan : Cemaleddin Server REVNAKOĞLU

İslâm Tarihinde, İslâm Medeniyetinde Tekkeler, ilk defa kendi başına büyük bir Rönesans'a girişmişti. Dâvâsını tahakkuk ettirmek için kendisine karşı koyanların taviz ve tecavüzlerini yenmeğe çalıştı; hatta savaştı. Nihayet yaptığı birçok mühim fedakârlıklar ve mücadeleler sonunda, gayesini, isteğini, yine kendi başına yerine getirdi. Bu büyük başarı, İslâm dünyasında asırlarca devam etti.

Tarikat ve Tasavvuf, Şeri'ati takviye için kurulmuştu. Fakat yobazlığa karşı ilân-ı harb ediyordu. Softalık ve yobazlık ile taban tabana zıddı. Bu yüzden geçinemediler, Cami, Tekke ve Medrese yanyana gelmedi. Meselâ geri kafalı bir softaya, yahut softa ruhu taşıyan medreseliye, bir mollaya, bir musiki eseri, bir saz dinletemezsiniz. Halbuki hassas ve coşkun ruhları vecde getiren Tekkelerde musikisiz âyin yoktu ve olamazdı, çünkü İslâmda ilk konservatuar, Tekkelerdir. Bu itibarla yobazlık ilk tokadı Tekkelerden yemiştir. Tekkeler olmasa idi, İslâm Tarihine "bedîiyyat" (este-

tik) giremezdi. Sanayi-i İslâmiye (İslâmda güzel sanatlar) Tekke ile doğmuştu. Tekkeye girmiyen dinî vecdi duyamazdı.

İslâmda ilk içtimaî müessese de yine Tekke idi. İnsanları birbirine sevdirmek ve kaynaştırmak için ahlâk kitabının en başına *"hüsniniyet, velâyet; suiniyet, cinayet"* dir düsturunu koymuştu. Bu itibarla eski devrin ilim adamları, edîbler, şairler, mütefekkirler ve bestekârlar gibi İslâm maarifinde "mürşid" isimli irşadcılar, büyük terbiyeciler, ahlâk ve ictimaiyat müderrisleri (hocaları) da yine Tekkelerden yetişiyordu. Bunlar, Tekke terbiyesi görmüş, Tekke kültürü ile beslenmiş kimselerdi.

MEDRESE İLE TEKKE'NİN ARASI NİÇİN AÇIKTI?

Tarikatler haddizatında zâhir Şeri'atin bütün icaplarına hürmetkâr ve riayetkâr olmakla beraber bazı hususlar ve zaruretler karşısında, meselâ namaz vaktini nasılsa geçiren bir Müslümanı, hemencik Cehennem'e atmıyordu. İnsanları olur olmaz şeyler için kıpkızıl kâfir etmiyordu. Günahkârın da müsamahaya, hatta belki afve lâyık tarafları vardı ve olabilirdi. Zaten bu pek âciz insan oğlu, Allahın afvinden, afivkârlığından daha büyük, daha yüksek bir günah işleyemezdi. İstese de bunu yapamazdı. Fıtred ona bu iktidarı vermemişti. Onun için Cehennem Zebanîleri, Gayya Kuyu'ları, nefsini terbiye etmemiş olanlara mahsustu. Hakikati anlamış olgun insanlara bunlar birşey yapamazdı. Bu sebeple kazaya kalmış ibadetler, bilhassa vakti geçen namazlar için bir hâl çaresi bulmuştu. *"Namazın vakti geçmez"* demişti. *"Allahına her zaman secde edebilirsin; yeter ki, ihlâs üzere ol! Hakk'dan, Haalik'den gafil olma! Sayet bunu ifaya gücün yetmiyor, elin değmiyor ise, onu kalbinde ara bul! Seni yaradanı bir ân düşün! Allahı yalnız Mescidde veya puthanede sanma! İslâm dini, Camide tıkılıp kalacak bir din değildir..."* diyerek bunların cemiyet içinde tatbik ve icra şeklini kolaylaştırmak için, güzel usuller ve yenilikler getirmişti. Gerekirse *"namaz"* yerine *"niyaz"* ı alıyor. "Salâvat-i hamse" (beş vakit namaz) yerine, "Salât-i daime" yi kabul ediyordu. Bu suretle mü'mine Mi'raç olan "salât" ın tahtını gönüllerde kuruyordu. Bunun için Tekkenin Medrese ile, Medreseli ile arası daima açık kaldı.

Tarikat telâkkisinde, şekle, surete ve izafî kıymetlere değil, insanın özüne ve kalbine bakılıyordu. İman ölçüsü zevahire (görünüşe) göre değildi. Ancak ihlâs ile ölçülürdü. Kudret-i ihlâs için de aşk aranır; sadakat, teslimiyet istenirdi. Özünde, sözünde samimî olmayan, ne tam bir Müslüman sayılır; ne de gerçekte Derviş olabilirdi.

Tarikat adamları, mizac ü meşreb bakımından olduğu kadar siyasî ve içtimaî düşünüş itibarile de Medreseden ayrıdır. Şeyh'i, Derviş'i, Halife'si, bütün Tarikat mensupları, esasında Cumhuriyetçi idiler. Çünkü Hılâfet-i maneviye'yi (Peygamberimizden sonraki Halifeliği) İmam-i Hüseyn'e kadar tanırlar. Ondan sonrasını, "Hılâfet-i Sûriye" den sayarlar. Yani dışta ve surette kalmış itibarî bir Halifelik bilirler. O devrin içinde bütün olup bitenleri de, Muaviye'nin kendi saltanat ve ihtirası olarak telâkki ederler. Muaviye'yi, yalnız Peygamber evlâdına ihanetinden dolayı değil de, ayrıca bu noktadan da sevmezler. O'nu sevmeyen, saltanat ve idaresini tanır da kabul eyler mi? Bundan dolayı Hanedan-ı Risalât'e, Ehl-i Beyt'e dahil olmayanı hakikatte "İmam" ve "Halife" den saymazlardı. Zâhirde kabul etmiş görünmeleri ve mütavaad göstermeleri, "müesses nizam" ı bozmamak içindi.

Daima yeniliğe doğru giden ve durmadan ilerliyen zaman icaplarını asla yadırgamamış olduklarından kivse inkılâbında hiç bir şaşkınlık göstermemişlerdi. Sarıklı sınıfından bazılarının, *"bu küfür alâmetidir!"* dediği sıralarda bütün Tarikat mensupları, şapkayı öpüp başlarına tâc etmislerdi. Çünkü "hikmet-i hükümet" e karışmak, onların âdet ve şiarı değildir (1).

---

(1) Şurada sırası gelmişken ilâve edelim ki, bu işlere aykırı hareket eden ve avanesi ile birlikte hükümete baş kaldıran Şeyh Said, Tarikat şeyhi değil; aşiret şeyhidir. Oralarda bir kabilede aşireti idare edenlere ve onların başında bulunanlara, "Reis" manasında "Şeyh" derler ve bu kelimeyi de, ekseriya "şıh" telâffuz ederler.

lar, ancak icazetnâmeler üstünde - mucib ve muktezası tatbik olunmıyan - itibârî birer madde olarak kaldı ve öylece bırakıldı. Elindeki icazetnâmesini bir defa olsun okumadığı, okuyamadığı için, şeyhinden sonrasının adını bilmiyenlere bizzat rastlamıştım.

Evet çok yazıktır, cidden çok yazıktır ki, yukarıda da söylediğimiz gibi mubarek mesleklerine yapılan ihanet ve manevi felâket, evvelâ kendilerinden başladı ve sonuna kadar da bu şekilde böylece devam etti.

"MÜSTEHAKTIR, CEZAMIZI ÇEKİYORUZ!"

Bazılarınca Tarikat'e girmek, sanki Şer at'den çıkmaktı; halbuki Şeriat'in derinliğine inmekti.

Gaflette kalmış bir kısım Bektaşilerin söylediği gibi *"bizim namazımız kılınmıştır"* demiyorlardı; diyemezlerdi. Amma, namazların kılındığını dışarıda bekleyen ve namaz bittikten sonra Tevhidnaneden içeriye giren, bu sebeple ve haliyle abdestsiz zikre oturan, bazen de Tekkeye "Demli", keyifli gelen ve âyîn-i şerîf'in icrası sırasında kendisine hâkim olamıyarak, önündekine çarpan, rastgeldiğinin üstüne yıkılan ve bu hareketleriyle pek tabiî zikrin âhengini ve zikirdekilerin huzurunu bozan bu densiz ve iki mânâda "Edeb" sizlerin perîşan durumları, kimsenin gözünden kaçmıyordu. Bu halleriyle Tarîkat'in ve Tarîkat ehlinin şerefini lekeleyen, yüzünü kızartan bu döküntü adamlar, hamdolsun büyük bir çoğunluğu teşkil etmiyorlardı. Etmiyorlardı amma, başta dolaşan bir bit, küçük de olsa, bakılmaz ve önü alınmazsa kısa zamanda türer ve çoğalabilirdi.

İşin üzüntü veren bir hazin tarafı da, bu çirkin hareketleri, her zaman rahatça yapılabilir tabiî bir hâle getirmiş olmaları idi. Halbuki bir Tarîkat'e intisap etmek, bir Tekke'ye bağlanıp derviş olmak, Ahkâm-ı Şer'iyye'ye tamamiyle ittibâ'dan (Şer'î hüküm ve emirlere sımsıkı sarılıp bağlandıktan) sonradır. Ve asıl maksad da, bir kademe ileriye gitmektir. Buna Tarîkat dilinde *"akvâl'den ef'âl'e geçmek"* denilmiştir. Bu itibarla Şerîat daima başta gelir.

Bîat'de, inâbet'de ve hilâfetlerde verilen "dört kapı selâmı" nda ilk adımdaki birinci selâm "Esselâm-ü aleyke yâ ehl-eş-şerîa" (Ey Şerîat makamının sahibi! Selâm sana olsun!) diye başlar. Sonra Tarîkat kapısının selâmına geçilir. Bu değişmeyen esas kaide ve umde dolayısiyledir ki, bütün Evliyâ - ullâh ile beraber Cenab-i Pîr Seyyid Ahmed Rifaî, yine "Bürhân-ül müeyyed" inde şunları söylüyordu :

"Dâhil-i şeriat olmayan her Tarikat, zenadika (zındıklar) güruhuna mensuptur!"

Sözün sahibi, görüyoruz ki Mısrî Niyâzî'nin "Vânî-i - cânî" dediği Vânî Hoca veya Kadızade, Hatipzade değildir; dört Kut'bun ikincisi meşhur Tarikat Pîrî Ahmed Rifaî Hazretleriydi.

Bunu bilenler ve insaf edenler son âkıbetler için *"Biz, Ehl-ullâh'ın tokatını yedik. Onların yolundan ayrıldık. Bu hâl, başımıza geldi; müstehakdır! cezamızı çekiyoruz,"* diyorlardı.

NEREDEN NEREYE (!)

İçinde dünya kelâmı edilmeyen, ayak bile uzatılmayan Tevhidhaneler, son zamanlarda kahve ocağı haline getirilmişti. İlâhî ve irşâdî sohbetleriyle, dersleriyle bir Encümen-i Dâniş (Akademi) haysiyetini taşıyan Meydan Odaları, ârifâne, hakîmâne sözler ve talimî mahiyetteki sohbetler yerine, domatesten, patatesten bahsedilmek suretiyle çarşı, pazar şekline sokuldu. Bu şekilde olmadık lâubalilikler, tabiî ve mu'tad haller hükmüne girdi ve getirildi.

Bir Derviş'in en başta Kur'ân-ı Kerîmi bir hafız efendi kadar iyi bilmesi, hiç değilse yüzünden düzgün okuması, sonra da, Evrâd-i Şerîfe'sini yine yüzünden çatır çatır okuması ve zihninde taşıması mutlaka icab ederken, bunları hayatında bir defa olsun denememiş, denemeyi de düşünmemiş olan bedbahtları, Tarîkat'e aldılar; almakla kalmadılar kendilerine uşaklık etmiştir, yahut "Dergâh'a nezîr getirmiştir" (para bırakmıştır) diye baş köşeye geçirdiler.

Gelecek sayıda :

- **Son Temsilcilerin Hali,**
- **Tekke Terbiyesine Yakışmıyan Hareketler.**

Kapağımızdaki klişe: Doksan yıl önce...

Moskoflarla yaptığımız savaşların en kanlısı, şüphesiz ki, 1877 - 1878 muharebeleri idi: Batı'da, Doğu'da, Denizlerde iki yıla yakın süren ağır harbler sonunda, tarihimizin kaydettiği en feci yenilgilerden birisine uğramıştık: Erzurum'u kaybettik, Karadeniz kıyılarımız tehlikeye düştü, Grandük Nikola'nın orduları Ayastefanos (Yeşilköy) *önlerinde karargâh kurdular. İstanbulun kurtuluşu, İngiliz donanmasının Beşige'de toplanması sonunda, ikinci bir KIRIM SAVAŞI havasının doğmasından oldu. Çünkü Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere, bugünün Amerikasından daha kuvvetli idi ve Bismark, bir taraftan "—* Doğu için benim fedâ edeceğim bir Pomeranyalı neferin kemikleri bile değildir..." *derken, Osmanlı İmparatorluğunun mecâlsiz hüviyeti ile ayakta kalmasını istiyordu. Nitekim, Berlin Kongresi İngiliz - Alman siyasetinin, bu noktada Rusya'ya karşı olmasından doğdu.*

★ ★ ★

İşte, bu 1877 - 1878 savaşlarında Erzurum kapılarındaki Topdağı savaşını, tam doksan sene önce, 9 Kasım 1877 de vermiştik: Bu, düşmanlarımızın lehine görünürdeki kuvvet farklarını ortaya koyan nisbetsiz ve sonucu Erzurum'un sukutu ile nihayet bulacak boğuşma idi. Grandük Mişel, Erzurum'u ele geçirecek Kazak alaylarını bizzat idare ediyordu. Düşman, Topdağı plâtosundaki tabyalarımıza saldırmış ve bunlardan ikisini ele geçirmişti. Tabyaların kahraman kumandanı Topçu Kaymakamı Bahri Bey, ağır yaralanmıştı, fakat askerinin mâneviyatını kırmamak için kan kaybederken ön saftan ayrılmamıştır. Düşen tabyalar kurtarılmazsa bütün cephenin telâfisi imkânsız tehlike içinde olduğunu gören Başkumandan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum halkından ordularına yardım istedi. Kadın, erkek, genç, ihtiyar bütün Dadaşlar, ellerinde baltalar, kazmalar, nacaklar, yollara düştüler. Düşman, bir ülkenin bütün yaratıklarının bu haysiyet ve imân şâhlanması karşısında kükreyişinin önünde dayanamamıştır. Bozgun, önce hislerde başlar... Öyle olmuştu: Ve, Topdağı'nın elden çıkan iki bataryası, önlerinde yüzlerce şehidin mübarek naaşının üzerinden atlayan bu kadınlı erkekli tufânın savleti ile, güneş batarken, yine şanlı Türk sancağının mevceleriyle mağrur ve müftehir idi.

Kapağımızdaki klişe, 1877 - 1878 Osmanlı - Moskof Savaşları için en güzel eseri veren Times muhabiri L. W. Edmound Ollier'in History Of The Russo - Turkish War *adlı eserinden alınmıştır. Orada bir* Kara Fatma'nın macerası var. *Bir roman değil amma, bugün çocuklarımıza okuttuğumuz roman'lardan milyon defa heyecanlı bir gerçeğin ancak romanlaştırılabilecek destanı...*

Yabancıların satırlaştırdıkları bu vatanseverlik destanlarının gelecek nesillere örnek olması için hangi kadirbilir himmet, bunları, dilimizin ve duygumuzun emanetine tevdi edecek? Hangi nimetşinâs emek?...

Müşahid

Birinci Dünya Harbinde Almanyaya karşı savaşanlar, Osmanlı İmparatorluğunun baskı ve tehdid ile harbe katıldığı inancında idiler. Bu, İngiliz ve Fransızların, Ruslarla gizli anlaşmalarını örtmek için kullandıkları taktikti. Yandaki klişe, Alman İmparatoru Vilhelm'in, Sultan Reşad'ın boğazını sıkarak, savaşa sebep olarak gösterilen YAVUZ zırhlısını zorla eline tıkıştırdığını gösteren Fransız karikatürüdür.

11 Kasım 1914: 53. Yıldönümünde

İmparatorluğumuzun Son Harp Hali İradesi

Yazan : Cemal KUTAY

1909 yılında, otuz beşinci Osmanlı Padişahı olarak tahta çıkan Beşinci Sultan Mehmet Reşad, dokuz senelik saltanatı devrinde üç harp beyannamesi fermanı ile, acı bir rekor'un sahibi oldu ve sonuncusunun neticesini görmeden 1917 de dünyaya gözlerini kapadı. Saltanatı müddetince Ali Fuad Bey, Uşşakî Zade Halid Ziya Bey, Lutfî Simavî Bey gibi güzide şahsiyetleri Başmabeyinci ve Baş kâtib olarak Saraya toplıyabilmiş olan Sultan Reşad'ın, Birinci Dünya Harbinin ağır mağlûbiyetli neticesini görmeden ölmesi, maiyetinde çalışmış olanların Hünkâr hakkındaki iyi talih kanaatleridir. Bilhassa, elli üç sene önce 11 kasım 1914 de Saltanatının ve daha açık tâbirle Osmanlı devletinin SON *Hâl-i Harp İradesi*'ni imzalarken, Mabeyn Başkâtibi Uşşakî Zade Halid Ziya Beye şöyle demişti :

"— Müdafaa-ı Memleket namına olduğuna kaani olarak imzalıyorum. Yarabbi!.. Sen bu milleti muzaffer eyle, adâya zebun etme, zaferi müyesser kıl!..

Başkâtip... Endişem şu ki, ehali devletin harbe girmiye nasıl mecbur edildiğini bilmiyecek. Siyasetin mâni olduğu hakikat-ı hâli izahı hükümet ne bahasına olursa olsun yapmalı... Babalar, evlâtlarını hududlara gönderirken ne için kan döküldüğünü bilmeli. Meşrutiyetin icabı Padişah olarak hâl-i harb iradesini ilân ederken milletime hakikat-ı hâli de izah etmeli ve onların vicdanen muvafakatını almalıyım. Sadrazam Paşaya bu irademi şifahen tebliğ eyle ve endişelerimi ayrıca izah et... Bunu senin kiyasetinden beklerim."

Edebiyât dünyamızın ünlü simâsı Uşşakî Zade Halid Ziya Bey, yaşlı ve yorgun Padişahın arzusunu Sadrazam Said

Halim Paşaya tebliğ etmiş ve Paşa şu cevabı vermişti :

"— Biliyorsunuz ki, ben şahsen harbe dahil olmamaklığımız için elimden geleni yaptım. Emrivâkiler Zat-ı Şâhanelerinin malûmudur. Devletimiz bu harbe, bugünkü şerait içinde mecbur olarak iştirâk etmektedir. Tebea-ı Şâhanelerine işbu hakikatı her hâl-ü kârda ilân ve iblâğ etmek bizler için vazife-i mukaddesedir."

Ne Sultan Reşad'ın arzusu yerine getirilebildi, ne de Malta adasındaki hazin ve elemli siyasî esaret günlerinden sonra çekildiği Roma'nın banliyösünde döşeğinde ölebilme fırsatını dahi bulamıyan Said Halim Paşanın Padişahına olan vaadı... İkisi de, Osmanlı İmparatorluğunun tarih sahnesinden ebediyen çekilmesine sebeb olan BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'na neden girdiğimizi gerçek çehresiyle ve iç sebebleriyle açıklıyamadılar. Çok güç inanılacak hakikattir ki, Çarlık Rusyası sukut edip de, Osmanlı İmparatorluğu için İngiliz - Fransız - Rus gizli anlaşmasının vesikaları neşredilmemiş olsa idi, Padişahın da, Sadrazamının da anlatacakları çok şeyler yokmuş milletlerine... Çünkü ancak Bolşeviklerin bu "gizli vesikalar"ı ifşâ etmesinden sonradır ki, Birinci Dünya Savaşının asıl sebeblerinden birisinin Osmanlı İmparatorluğunun BİZZAT KENDİSİ olduğu anlaşıldı : HASTA ADAM'ın mirası üzerinde hırslı taraflar, önce iki ayrı kampa bölünmüşler, sonra kendi aralarında anlaşamamışlar, fakat harp için bahane bulununca, asıl sebebi saklamanın kolaylığını tercih ederek Türklüğü Avrupa'dan silen Reval'i küçük değişikliklerle yine benimseyivermişlerdi. Anlaşmaya göre Ruslar, harp ilânı ile beraber Karadeniz kıyılarımıza ihraç yapacaklar, İngiliz - Fransız donanması da Çanakkale Boğazını geçecekti. Böylelikle milyonlarca askeri silâhsız ve malzemesiz olan Rus ordusu, teçhizata sahip olarak Almanyaya saldıracak, harp de bir kaç ay içinde bitecekti!.. Osmanlı İmparatorluğu ister harbe fiilen girsin, ister tarafsız olsun, hatta isterse bu müttefiklerin safında yer almış gözüksün muhakkak *işgal edilecekti*.

HARP HÂLİ İRADESİ

Saltanat devrinde ÜÇ HARB görmüş olan Sultan Beşinci Mehmed Reşad'ın can-ü gönülden *"— Milletim hakikatleri bilsin..."* temennisini Sadrazamına iletiği *bilinmesi şart gerçekler*'den, ne ibretli hadisedir ki, imzaladığı *Hâl-i Harb İradesi*'nde zerrece bahis yoktu... Evet, devlet arşivimiz, millî siyasetimiz, hatta topyekûn basiretimiz için çok acı olan bu gerçek, ancak, Çarlığın çöküşünden sonra neşredilen vesikalarla anlaşıldı. *"Umumî Harbe Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik?"* adlı eserinde rahmetli Kâzım Karabekir Paşa, bu *"sonradan malûm olan"* vesikaları neşrederken şu itirafta da bulunur :

"— Ben bu harbde, Karargâh-ı Umumî İstihbarat şubesi müdürü idim. Bildiklerimizi temelinden yıkan hakikî sebebleri ancak, Bolşeviklerin, yıktıkları Çarlığı cihan için tahrik ve fesad politikası ile ittiham etmeleri gayreti sayesinde öğrenebildim. Tam bir kanaat ile idrâk ettim ki, İtilâf Devletleri, yâni İngiltere, Fransa ve Rusya, harbin daha ilk ânında bizi tasfiye etmek kat'î kararı içinde imişler. Çünkü İngiltere ve Fransanın Rusyanın şiddetle muhtaç olduğu malzeme yardımı için en kısa yol, Boğazlar idi. Rus kuvvetlerinin de, müttefik gemileriyle Boğazlardan geçerek, İngilterenin tazyiki ile daima kendi saflarında addettikleri Yunanistan'ın Selânik limanına ihracı ve Balkanlarda kurulacak cephe ile Almanyanın en kısa yoldan vurulması plânlaşmıştı. Nitekim bu plân, Ruslar olmaksızın 1917 de Selânikde cephe kurularak bir başka şekilde tahakkuk ettirildi.

Aralarında benim de olduğum hata sahibleri, bu hakikatleri öğrenebilmenin pek güç olduğunu da tasdik etmekle mütesellidirler. Fakat hadise bizim için intibah dersi olmalıdır. Eğer biz, İtilâf Devletlerinin harbe karar vermiş oldukları tarihte, böyle bir emrivâki karşısında kalacağımızı bilmiş olsaydık, belki netice değişmezdi, fakat memleket içinde vahdet ve hakk-ı meşruumuzu müdafa zaruretini mantık ve vicdanlarımızda daha derinden hissederdik. O da nasib değilmiş!.."

Bu öğrendiklerinden sonra, harbe gir-

memizin kaçınılmaz zaruretini itiraf etmekle beraber, giriş zamanı ve şeklinin daima muhalifi kalmış olan Kâzım Karabekir'in, *millete bildirilen basit sebebler* dediği hadise, Almanların İngiliz ve Fransız donanmasının önünden kaçırarak Çanakkale'den içeri soktukları GOBEN *(Yavuz)* BRESLAV *(Midilli)* harb gemilerinin İstanbul sularına geldikten sonra, nazarî bir kararla ve parası ödenmeden devletimize satılıp, Alman kadroları muhafaza edilerek donanmamız arasına katılmaları ve Karadenize çıkarak Rus harb gemileriyle yaptıkları çarpışma idi. Dört yıl sürmüş ve neticede devleti parçalamış olan — *Hem Rus Çarlığını, hem Osmanlı İmparatorluğumuzu* — o korkunç savaşın sebebi böylesine basit mi idi? Deryâdil, Çelebi, Mevlevî Şeyhi Sultan Reşadın mantığında da rahatsızlık ukdesi olan *basit sebeb*'e dayalı *HÂL-İ HARB İRADESİ*'nin bu SEBEBİ izah eden bölümü şöyleydi :

Şehr-i hâlin on altıncı günü (yâni 1914 senesi 4 kasım, 20 teşrinievvel 1330) *Donanmay-ı Hümâyunun bir kısmı tarafından Karadenizde manevra icra edilmekte olduğu sırada Karadeniz boğazına torpil dökmek vazifesi ile hareket ettiği bilâhare anlaşılan Rusya donanmasından bir takımı mezkur manevraları ihlâl edüb, daha sonra ateş açarak Boğaza doğru ilerlemeleriyle Donanmay-ı Hümâyun tarafından mukabele olunmakla beraber, şayan-ı teessüf olan işbu hadise dolayısiyle Rusya devletine müracaatla tahkikat icrası ve tarafsızlığımızı muhafazaya ihtimam edilmiş olduğu halde, Rusya devleti müracaatımıza cevap dahi vermeksizin sefirini geri çekerek, kuvay-ı askeriyesi ile Erzurum cephesinden âniden taarruza geçmiş, bu sırada İngiltere ve Fransa devletleri de sefirlerini geri çekerek, İngiliz - Fransız donanmaları müştereken Çanakkaleye, İngiliz donanması Akabeye top atmak suretiyle bilfiil muhasamata başlamış ve bu taarruzu takiben devlet-i Osmaniye ile hâl-i harbde olduklarını ilân eylemelerine binaen Hükümet-i Osmaniye de Allahın izn-i keremi ile Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı hâl-i harb ilânını irade eyledim.*

Bu irade-i seniyyenin icrasına Hey'et-i Vükelâ memurdur.

22 Zilhicce 1332, 29 Teşrinievvel 1330

MEHMED REŞAD

Sadrazam ve Hariciye Nazırı

Mehmed Said

Şeyhül'islâm ve Evkaf Nazırı

Hayri

Harbiye Nazırı

Enver

Dahiliye Nazırı ve Maliye Nazır Vekili

Talât

Adliye Nazırı ve Şûrayı Devlet Reis V.

İbrahim

Maarif Nazırı ve PTT. Nazır Vekili

Şükrü

Bahriye Nazırı

Ahmet Cemal

Ticaret ve Ziraat Nazırı

Ahmet Nesimî

ORDUNUN BEYANNAMESİ

Görülüyor ki, Sultan Reşad'ın daha sonra CİHAD FETVASI ile, Müslüman âleminin makamı olarak dinî hüviyet de vereceği HARB HÂLİ İRADESİ, hükümetimizin bir oldu - bitti karşısında bırakıldığını anlatmak istiyordu. Fakat yalın gerçek, böyle değildi: Biz, harbden bir yıl öncesinden başlıyarak dört tarafta müttefik aramış, bulamamıştık : Ordu silâhsız, hazine parasız, memleket perişandı. Trablus harbinin daha çok manevî acısı dinmeden, Balkan Harbinin bütün Rumeliyi kaybettiren faciası, bir silindir gibi vatanın üzerine çöküvermişti. Halk ümitsiz, yorgun, Anadolu; Türklüğün öz kaynağı olan o mubarek topraklar yoksuldu. Bu ümitsizlik havası içinde Alman altınları ve malzemesi, bir kurtuluş havası tesiri yapmıştı. Başlarında Enver Paşanın bulunduğu bir kısım genç subaylar, Alman zaferine öylesine bağlanmışlardı ki, aynı safta bulunmanın Osmanlılık için yeni bir ümid ve zafer devri getireceğine samimiyetle inanmışlardı. Bu ruhu, Sultan Reşad'ın *HARB HÂLİ İRADESİ*'nin aynı günü, ordulara, mülkî makamlara ve her vasıta ile halka bildirilen ve, o günün Teşkilât-ı Esasiye'sine göre BAŞKUMANDANlık selâhiyeti de nefsinde olan Harbiye Nazırı. Enver Paşa tarafından imzalanan beyannamede görüyoruz :

Birinci Dünya Harbinin ilk günlerinde Enver (solda) ve Talât Paşalar... Birisi asker, ötekisi sivil olarak, sadece savaşın değil, İmparatorluğun da mukadderatını tem sil ettiler...

Allahın inâyeti, Peygamberimizin imdâd-ı ruhânisi, Padişahımızın hayır, duasıyla ordumuz düşmanlarımızı kahredecektir. Bugüne kadar karada ve denizde zabit ve asker kardeşlerimin gösterdikleri kahramanlıklar düşmanlarımızın perişan olacaklarına en büyük delildir.

Ancak her zabit, her asker unutmamalıdır ki, harb meydanı fedakârlık meydanıdır. Orada hangi asker daha ileri atılır, hangi asker düşmanın şarapnel ve kurşunlarından yılmıyarak ayak direr, sonuna kadar sebat ederse, o asker mutlaka kazanır. Tarih şahittir ki, Türk askerinden şanlı, Türk askerinden fedakâr hiç bir asker yoktur. Hepimiz düşünmeliyiz ki, başımızın ucunda Peygamberimizin ve sehabe-i güzîn efendimizin ruhları uçuyor. Şanlı babalarımız başlarımızın ucunda bizim ne yapacağımıza bakıyor. Eğer onların hakikî evlâdı olduğumuzu göstermek, bizden sonra geleceklerin lânetlerinden kurtulmak istiyorsak çalışalım.

Zincirler altında inliyen üçyüz milyon İslâm ve eski vatandaşlarımız hep bizim muzafferiyetimize dua ediyorlar. Ölümden kimse kurtulmıyacaktır. Ne mutlu ileri gidenlere, ne mutlu din ve vatan uğrunda şehid olanlara...

İleri... Daima ileri ki, zafer, şan, şehadet, cennet hep ileride, ölüm ve zillet geridedir. Mübarek ve mukaddes şehitlerimizin ruhuna fâtiha.

Başkumandan Vekili
ENVER

O günün diline göre, halkın anlıyabilmesi için sade üslûbla yazılan ORDU BEYANNAMESİ'nde de harbe girişimizin sebepleri, daha sonra öğrenilen acı hakikatleri iletmekten uzaktır. Muhakkak olan şu ki, ne Padişah, ne Devlet Büyükleri, Birinci Dünya Harbine girişimizin sebeplerini bilmiyorlarmış...

Meşrutiyetin ilânına kadar, doğrudan doğruya Hükümdarın hakk-ı hükümrânisi olan ilân-ı harb fermanı, Teşkilât-ı Esasiye ile kayıtlandırılmıştı. Beşinci Sultan Reşad, bu ölçüler içinde Harb Hâli İradesi neşreden İLK ve SON Osmanlı Padişahı oldu. İradeyi imzalarken, Saray Başkâtibine söyledikleri, vicdanen tatmin edilmediğini gösteriyor. Çarlığın düşüşünden sonra neşredilen o sert ve insafsız gizli metinleri görebilmiş olsaydı, şüphesiz ki daha rahat gözlerini kapardı. Hatta bu huzur, iki milyonu bulan şehid ve kaybımızın ruhlarını da tâziz ederdi...

Bir Yunanlı Tarihçiye göre

CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA

Yazan : Tevfik Nevzat ÇAĞDAŞ

Midilli Adası Lisesi tarih öğretmeni P. İ. Samara, **"Midilli ve Cezayirli Hasan Paşa"** adlı bir eser neşretmiş. Umumiyetle yabancı tarihçiler, bize ait hükümlerinde tarafsız olarak hareket etmedikleri için, Samara'nın eserini de bunlardan birisi sanmıştım. Halbuki Yunanlı meslekdaşımız, eserinde hiç bir millî gayretkeşliğe kapılmadan hadiseleri tam bir tarafsızlıkla incelemiş ve güzel bir eser meydana getirmiştir. P. İ. Samara'nın eserinden bazı bölümleri buraya almadan önce biz evvelâ Cezayirli Gazi Hasan Paşayı tanıyalım :

Palabıyık lâkabile de maruf olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa, çocukluğunda Gelibolu tacirlerinden Hacı Mehmet isminde birisinin kölesi idi. Hırçın efendisinin çocuklarını döğdüğü için başka tarafa gönderildi. Orada Yeniçeri Ocağına girdi. Gözünü budaktan sakınmıyan bir genç olduğu için, Cezayir'e gidecek olan bir Osmanlı gemisine verildi. Gemi Akdeniz'de seyrederken, yabancı bir gemi ile karşılaştı. Bizim gemi yabancı gemiye rampa etti ve Hasan derhal bu gemiye atladı. Hava çok fırtınalı idi. Bu yüzden bizim gemi uzaklaşmıştı. Düşman gemisinde tek başına kalan Hasan, gemi tayfalarından on beşini yatağanıyla öldürdü, sağ kalanları da ambara tıktı, elinde kanlı yatağanıyla ufukta bizim gemiyi arıyordu. O sırada havanın sakinleşmesi üzerine bizim gemi geldi ve iğtinam edilen gemi ile beraber Cezayir'e varıldı.

Cezayir Dayısı Hasan'ın bu akıllara durgunluk veren kahramanlığını duyunca, kendisini Dayılar arasına aldı ve bir gemi ile bir de kahvehane bağışladı. Şöhreti dillerde destan olmıya başlamıştı ki, Cezayir Beylerile arası açıldı, oradan ayrıldı. Önce İspanyaya, sonra İtalyaya geçti. Napoli'den bir gemi ile İstanbul'a geldi. H. 1174 (M. 1760) da bir tersane gemisine kaptan oldu. On yıl sonra da (H. 1184, M. 1770) bir filoya kaptan tayin edilerek Limni adasına gönderildi. Adayı düşman istilâsından kurtardı ve Gazi unvanını aldı. O yıl vezirlik rütbesi ile "Kaptan-ı Derya" tayin edildi. Daha sonra Boğaz Muhafızı, Rusçuk Seraskeri, tekrar Kaptan-ı Derya oldu ve Mora vilâyeti de uhdesine verildi.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa, kendisine alıştırdığı aslanı ile.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Mora'da patlak veren isyanı derhal bastırmış ve elebaşılarının bir kısmını Midilli adasına göndermişti. Bilâhare kendisi de bu adaya gelmiş ve âsilerin bazılarını idam ettirmiştir.

H. 1199 (M. 1784) yılında sadaret kaymakamı olan Hasan Paşa, H. 1203 (M. 1788) Özi Seraskeri olmuş, o vakit devletin başına belâ kesilen gaileleri bertaraf etmiş, düşmanı İsmail taraflarında perişan etmiştir.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa H. 1204 (M. 1789) da sadrazam olmuş ve o sene Recep ayının on dördüncü günü (30 Mart 1789) vefat etmiştir. Şünü kasabasında medfundur. Bir aslanı kendisine alıştırmıştı, bağsız olarak beraberinde gezerdi. Akdeniz adalarının bir çoğunda ve bilhassa Midilli adasında birçok hayratı vardır.

BİR YABANCININ TESBİTLERİ

Midilli Lisesi tarih öğretmeni P. İ. Samara eserinde, Cezayirli Gazi Hasan Paşa hakkında şöyle demektedir :

"Hasan Paşa merhum, icraatında pek şiddetli, hatta gaddar idi. Cürüm ve cinayetlerde asla müsamaha göstermezdi. Maksadı zulüm yapmak değil, intizam ve âsayişi sağlamaktı. Bu sebepten, gerek Midilli ahalisi, gerek diğer adalar halkı el'an kendisini rahmet ve hürmetle anmaktadırlar.

Hasan Paşa Midilliye geldiği zaman içecek su bulamamış, içmek için getirilen suyun rengi, tadı ve kokusu bakımından ağıza alınır nesne olmadığını görünce sormuş :

"— Bu ne biçim su?"

"— Paşam bizim sularımız sülük, kurbağa ve yosun doludur."

"— Peki bunu nasıl içersiniz?"

"— Bazan kaynatıp soğuttuktan sonra, bazan da böyle içeriz."

"— Bu cennet gibi adada iyi su yok mudur?"

"— Var amma dağlarda, beş altı saatlik mesafede."

Bu cevap Hasan Paşanın canını sıkmıştı. Kaşlarını çatmış :

"— Bana Nikolayı çağırın" emrini vermişti.

Bu Nikola, Gazi Hasan Paşa kumandasındaki deniz kuvvetlerinde Yunanca tercümanı olarak bulunan Midilli ahalisinden bir Rum idi. Çok sadıkane hizmet ettiği için Paşa kendisini pek severdi. Ahali, dileklerini Nikola vasıtasile Paşaya arzederdi. Hâlâ Midilli halkı arasında adı sevgi ile anılan Nikola Maroyenis, Paşanın yanına geldi ve aralarında şöyle bir konuşma oldu :

"— Nikola be!.. Bu adanın suları ne temiz, ne tatlı şey böyle..."

"— Paşam bu adada gayet nefis sular var amma çok uzakta, beş saat ötede, köylüler içiyor, yaşıyorlar, Sizin için oradan getirtelim."

"— Beni bırak!.. Ahalinin temiz su içmesi lâzım. Şimdi sana emrediyorum, bu sular nihayet altı ay zarfında şehre getirilmeli, ileri gelen ağalara, zenginlere, kocabaşılara emrimi söyle."

Ertesi günü Midilli eşrafı Paşanın yanına geldiler ve suyun şehre getirilmesinin imkânsız olduğunu yana yakıla ifade ettiler. Paşa :

"— Metodla, samimiyetle çalışan insan takatı önünde yapılamıyacak, halledilemiyecek hiç bir iş yoktur. Ben bu suyun altı ay içinde Midillide şimdiden yaptıracağım çeşmelerden aktığını görmek isterim. Bu müddet içinde su gelmezse hepinizi asarım. Haydi iş başına!" dedi.

İşe koyulmamak kimin haddine ! Ahali derhal paçaları sıvadı ve beş ay sonra halis menba suları çeşmelere geldi.

Hasan Paşa Midillide birçok çeşme, hamam, mescit vesaire gibi eserler meydana getirmiştir ki, bunlar hâlâ ayakta durmakta ve ada halkı istifade etmektedir."

GAZİ HASAN PAŞA KÖŞKÜ

Bu satırların muharriri, Midilli adası Türkiyemizin idaresi altında bulunduğu sırada Akdeniz Adaları Lisesi orada bulunuyordu ve lisede öğrenci idi. O vakit bütün vilâyet liseleri yedi sınıf üzerine tedrisat yaparken, Midilli Lisesi sekiz sınıflık idi.

Midilli Lisesi, hükûmet konağının karşısında, gayet muntazam bir bina idi. Lisenin hemen yüz metre ilerisinde Gazi Hasan Paşanın köşkü vardı. Bu köşk hâlâ yapıldığı gibi sağlam bir haldedir.

Hasan Paşa Köşkü, Midilli limanına yakın bir yerde, Akdenizin lâtif, mavi sularına hâkim bir tepecik üzerindedir.

O vakit herkes, Gazi Hasan Paşa çeşmelerinden su içer, hamamında yıkanırlardı. Kahraman Hasan Paşanın Akdeniz adalarındaki hayratı da kendisine rahmet okutmak vesilesi vermektedir. Bir Yunanlı tarih öğretmeninin bu hakikatı ilân etmesi takdire lâyıktır.

Birinci Dünya Harbinde Hicaz'daki topçularımızdan bir gurup. (Sağdan birinci, Sayın Orhan Aydar'dır.)

Birinci Dünya Harbinde

Çöl'den Hatıralar

Yazan : Orhan AYDAR

Hicaz Şerifi Hüseyin ve oğulları ile gizli temas ve muhabere halinde olan düşmanlar, kin ve nifak tohumlarını -Arap istiklâli ve milliyetçiliği maskesi altında- Arap Yarımadası içerlerine kadar yaymağa muvaffak olmuşlardı. Başta Lawrence gibi bu maksat için hazırlanmış adamlar, çöle sokularak, Medine'yi Şam'a bağlıyan demiryolunu ateşe vermişlerdi.

Hicaz'ı Suriye ve anavatana bağlıyan bu biricik ikmal yolunu emniyete almak üzere 12 nci Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa, bir takviye kuvvetiyle âsiler üzerine gönderilmiş ve Şam'da bulunan üçüncü Tayyare Bölüğüne de Medine'ye hareket emri verilmişti.

Ondokuz aylık bir bekleme ve hazırlık devresinden sonra Mekke'de yayılan fesatla beraber, Medine kapılarına kadar sokulmak cür'etini gösteren âsiler, oradaki zayıf kuvetlerimizi tehdide başlamışlardı.

Arap Yarımadasının en dağlık ve yalçın kayalıklı bir parçası olan Hicaz'da, tayyare ile hedefi bulmak, görmek ve bombalamak güçtü. Medine havası, Türkiye'de teyyareciliğin faaliyette bulunduğu yerlerin en sıcağı ve uçmak için, en az müsait şartlar arzedeni idi. Isı derecesi 23 den aşağı düşmiyen ve uçuşa en elverişli bir ân olan fecir saati, bu iklimde pek az devam ediyordu. 500 metreden yukarıda sıcaklığını muhafaza eden ve güneş doğduktan 20 dakika sonra, gecenin tesiriyle soğumuş olan hava, aşağı tabakada tayyareyi taşıyamıyacak kadar ısınıyordu. Medine'de tayyarelerini kuran pilotlarımız, Hicaz ikliminin bu elverişsiz şartları yüzünden, meydan üzerlerinden başka uçuş yapamadılar. Havacılarımızın ilk defa karşılaştıkları bu garip olay, çözülmek için, meslekteki mâharet ve ihtisası şüphe götürmiyen bir gök adamını, Fâzıl'ı bekliyordu. Üsteğmen Fâzıl, yaptığı tecrü-

bede fevkalâde muvaffak oldu. Tayyareyi 1300 metre yükseklerde, bulutlar arasında gören Fahrettin Paşa, Bölüğe gönderdiği iltifat dolu bir yazıda : "Kemal-i ihtiramla Fazıl Beyin gözlerinden öperim" diyordu.

İLK EMİR

Fahrettin Paşa, âsi Arap kabileleri üzerine taarruza geçmeden evvel 12/4/1332 (1916) tarihinde Medine-i Münevve reden yayınladığı bir numaralı emrinde şöyle diyordu :

"Osmanlılığı ve islâmiyeti boğmak emeliyle senelerdenberi çalışmakta ve uğraşmakta olan düşmanlarımızla sizler, Gelibolu'da, Erzurum'da, Irak'ta ve Tih sahrasında kan ve can feda ederken, düşmanlarımızın parasiyle harekete gelerek, Medine-i Münevvere civarında ve Medine'de demiryolu üzerinde içtima edip, yolu ve telgraf hattını tahrip etmek ve Belde-i Tahire kapılarında silâh atmak ve bunların muhafızlarına taarruzla Mehmetçiklerden beşini şehit ve sekizini mecruh etmek küstahlıklarında bulunan "Beni Salim ve Mirvah" kabilelerine mensup âsiler, hâlâ "Elulâ ve Dürsiye" havalisinde Belde-i Tahireye, demiryoluna ve üzerimize hücum için fırsat gözlüyorlar.

Kıblegâhımız olan Mekke-i Mükerreme'nin yollarını kestiler. Oradan bir haber almaklığımıza, oraya bir haber göndermekliğimize muhalefet ediyorlar. İngilizlerden silâh almışlar, şimdi de bekliyorlar. Binaenaleyh Allahın avn-i inayetine ve Peygamber Efendimizin imdad-ı ruhaniyelerine istinad ederek âsiler üzerine taarruza karar verdim.

Âsi kuvvetler "El'cifir, Dürsiye, El'ulâve" su mevkilerinde içtima etmişlerdir. Sergerdelerin karargâhı ve kuvve-i külliyesi El'ulâve'de bulunmaktadır.

Gece yürüyüşü esnasında tâciz etmesi muhtemel âsilere karşı tüfek endahtını suret-i katiyede men eyledim. Bunlar uzak mesafelerden ateş ederlerse, hiç ehemmiyet verilmeyecek ve yakın mesafelerden ateş ederlerse, üzerlerine süngü ile hücum edilip tepelenecektir.

Bu emrimi erlerin kâffesi bilecek ve silâhlar gece yürüyüşü esnasında katiyyen doldurulmıyacaktır.

Âsilerin ellerinde bulunan su fıçılarını ve kuyularını zehirlemeleri ihtimaline binaen, başlarına varıldıkta tamamen emniyet hâsıl etmeden bu sular katiyyen içilmiyecektir.

Ben, 12 - 13 Haziran 332 gecesinden itibaren "Kırmızı Kule" de bulunacağım."

12 nci Kolordu K.
Mirliva
Fahrettin

İleri hareketle beraber kahraman kıt'alarımız, bu sarp ve ârızalı arazide pusu kurarak, gerilla harbi yapanlara göz açtırmamış ve bir kuyu gibi derinleşen geçitler, birer birer ele geçirilmiştir.

HİCAZ SEFERİNDE FEDAKÂR HAVACILARIMIZ

Hicaz Seferî Kuvvetlerimizin âsileri Kızıldenize doğru sürmekte olduğu bu harekât sırasında fedakâr havacılarımız da, bu sarp ve yalçın cebeller üstünde, çetin tabiat şartlarile mücadele ederek, yaptıkları keşif ve vazife uçuşlarile akıncı müfrezelerimize yararlı oluyorlardı : Hadide Boğazı, Alab vadisi, Bir-i Sait kuyusu, Haneke Boğazı, Meciz dolaylarile, bir ikmal iskelesi olan Yanbuul'bahir bombalanıyor ve buralardaki düşman topluluklarının durumlarından, birliklerimiz haberdar ediliyordu.

"El'ulâve, Âşar Boğazı, Nasr-ı Aziz, Gayer ve Meciz" i ele geçirerek, türlü müşkülât ve mahrumiyetler içinde âsileri denize süren bu kuvvetlerimizi, kahraman 41, 42, 129 ve 130 ncu piyade alaylarımızdan bir kaç tabur ile, bir makinalıtüfek bölüğü, bir dağ bataryası ve zayıf bir estersüvar kolu teşkil ediyordu.

26 Kasım 1916 günü Teğmen Saim idaresinde bulunan çift satıhlı bir "Albatros" tayyaremiz, Medine'den Bir-i Abbas'a inişi sırasında Vrile kapılarak düşmüş, pilotu şehid ve râsıdı Teğmen Kâmil yaralanmıştı.

İsyan başlarında Cidde'de mukavemet etmekte olan kuvvetlerimize beyanname atmakla, ilk defa Arabistan üzerlerinde uçmağa başlıyan İngiliz tayyarecileri, bundan sonra faaliyet sahalarını genişleterek birliklerimizi tacize başlamışlardı.

25 Ocak 1332 (1916) günü 3 İngiliz tayyaresi, Gayer'de Bîr'ülras, Bîrül'rahe, Nasri Aziz ordugâhlarımıza 20 den fazla bomba attılar. Yine 29 Ocakta bir tayyare de Gayer bölgesinde göründü.

Seferin deve ve katır sırtında yapılması, iaşe, cephane, benzin ve levazım teminindeki zorlukları arttırıyor ve nihayet, bu kadar geniş bir sahada tutunmak imkânsızlığı, kuvvetlerimizi Medine etrafında kurulacak bir müdafaa çenberine çekilmeğe zorluyordu. Böylece Kızıldeniz kıyılarında askerliğin icaplarına bir defa daha uyulacak ve kıt'alarımız, Medine önlerine dönmek emrini alacaklardı.

Bu harekât sırasında 3 Ekim 1916 tarihinden, 17 Ocak 1917 tarihine kadar Medine ile Yanbuul'bahir arasında devamlı uçuşlar yapılmış ve âsiler üzerine 5, 12 ve 15 kiloluk bombalarla, tayyare iğneleri atılmıştı.

Harekâtın sonlarına doğru yağ ve benzin yokluğundan uçuşlara son verilmek mecburiyeti hasıl olmuş, Medine'de Teğmen Orhan emrinde bir "Albatros" bırakılarak Fâzıl, Bölüğü ile Maan'a çekilmişti.

OSMANLI HAKİMİYETİNİN SON TEMSİLCİLERİ

Şam ile Medine arasında düdük sesi yerine, trenleri havaya uçuran bomba ve dinamitlerin konuştuğu bu müşkül günlerde, Medine ve çevresini düşman, Kızıldeniz ötesinin her kapıyı açan para ve sihirli silâhlarına sarılarak, Cüleycüle önlerindeki tahkimat silsilerimizi vurmağa koşmuş ve hecin sürülerini, bir şimşek hızıyla Medine varoşlarına sürmek için, çölün bütün kabile ve develerini ayaklandırmıştı.

Açlık kampanyası ile de hedeflerine ulaşamıyan âsiler, Allenby'nin yardımına koştular ve Ordular Grupunun zayıf ve yorgun birliklerini, arkadan vurmakta tereddüt etmediler. Çanakkale ve Galiçya'ların şanlı destanı üzerine karanlık bir gece gibi çöken mütareke, ölesiye savaşmakta olan Hicaz ordusunu da susturmuştu.

Vaktiyle Müşriklere karşı Hak dinini bir güneş gibi yaymağa çalışanların mücadelesine sahne olmuş bu kutsal ve tarihî beldeyi savunan Türk çocukları, bu yolda seve seve kan ve can harcadılar.

Yavuz'dan 410 yıl sonra, Hicaz'daki Osmanlı hâkimiyetinin son temsilcileri, ağır ağır Belde-i Münevvere ve dolaylarını terke hazırlanıyordu. O kadar kıskançlıkla korudukları "Mübarek Emanetin Yeşil Çevresi" ni nemli gözlerle, son bir defa daha tavaf ettiler ve sonra, kadere boyun eğerek Yanbuul'bahir yollarına düştüler (Ocak 1918).

AÇ VE KISIR ÇÖL

Karakterine soyadı gibi uygun düşen bir isim : Oyuktepe. Bir kuyu gibi derinleşen bu korkunç ağızların, vaktiyle çölün sonsuzluğuna lâv ve kızgın küller savurmuş bir kraterin ölü dudakları olduğunu tahmin eder mi idiniz? Fakat deniz diplerinin ürpertici karanlığını, çölün üstünde yüzdüren geniş bir bazalt tabakası buna şüphe bırakmıyordu.

İslâmlığın Arap Yarımadasına yayılışından çok önceleri, çölün yüzüne ateşli kusmuklar savuran bu tepeler, Milâddan kaç yüz yıl evvel soğudu? Burası meçhul.

Şu yalçın kayalar üzerine tebeşirle çizilmiş gibi şekillenen yol dönemeçlerine, kan ter içinde kazma ve kürek savurmuş eller, bu yakıcı güneş altında bir kompresör ve eskavatör gücünü nasıl buldular? Cebel üstlerinin bir ütü kadar kızgın taşlarını havaya uçurmak için, kaç tepede kaç ton dinamit harcandı ?

Osmanlı hazinesine çok pahalıya mal olan "Halifelik" uğrunda, Türk milleti asırlar boyunca, bu aç ve kısır çöle bütün varlığını dökmüş ve bir altın damlası kadar kıymetli evlât kanlarını, durmadan harcamıştır. Şimdi de çocuklarımızın temiz alınlarından inci taneleri, rahmet damlaları gibi sızan bir ter buharı altında yükselen kartal yuvalarında, bir avuç kahraman, 30 ay 28 gün Medine'yi savunacaktı.

Gelecek sayıda :

- **Oyuktepede Bir Gece.**
- **Hicaz Ordusunun Topçuları.**
- **Cebel-i Cehennemdeki Vahşi Hayvanlar.**

Mevduatta
yüzde
yüz!
Artış

H

Tasarruflarınıza..
Yüksek faiz
Çeşitli para ikramiyeleri
Esnaf kredisi

TÜRKİYE HALK BANKASI A. Ş.

Tarih — 309 (Basın : 23396 — A — 21260)

STOP

TP

kendi
petrolünü
kullan

TÜRKİYE PETROLLERİ A.O

Tarih — 310 (Basın : 10484 - A - 20105)

MİLLİ TASARRUFUN
SEMBOLÜ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
paranızın... istikbalinizin emniyeti

Tarih — 311

HER MEVSİMDE

SİZE

abdi

YAKIŞIR